

WOJCIECH CHUDZIAK, RYSZARD KAŹMIERCZAK, JACEK NIEGOWSKI

PRÓBA REINTERPRETACJI ZABUDOWY WYSPIY W PARSEĆKU NA POMORZU ŚRODKOWYM

RECONSTRUCTION ATTEMPT OF SETTLEMENT ON AN ISLAND IN PARSECKO
IN MIDDLE POMERANIA

The paper discusses types of early mediaeval timber constructions discovered on an island in Parsecko in Pomerania by F. W. Kasiski in 1863, which have been interpreted so far as remains of circular settlement or waterside fortifications. Comparative studies on that issue include recent results of survey on an island on Zarańsko Lake in the Drawskie Lakeland where observed. Functional analysis of the place in context of remains confirming its valorization in mythical and sacral terms was presented.

KEY WORDS: timber constructions, island settlement, water-land environment, central places, mythical-sacral valorization, early middle ages, Pomerania

UWAGI WSTĘPNE

W 1863 roku podczas prac melioracyjnych związanych z osuszaniem płytkiego zbiornika wodnego w Parsecku na Pomorzu Środkowym przypadkowo odkryto liczne konstrukcje drewniane, zalegające wzdłuż linii brzegowej niewielkiej wyspy leżącej w południowej części akwenu, bezpośrednio u źródeł Parsęty (stanowisko 2, zob. ryc. 1). Struktury te, wstępnie przebadane jeszcze w tym samym roku przez Wilhelma Friedricha Kasiskiego, uznane zostały za pozostałości wczesnośredniowiecznych do-

mostw nawodnych, określanych powszechnie w literaturze przedmiotu jako „palafity” (ryc. 2¹; zob. Kasiski 1869, 1881; Zechlin 1886, 41; Lissauer 1887,

---

¹ W pierwszym sprawozdaniu opublikowanym przez F. W. Kasiskiego chronologię odkrytych pozostałości zabudowy odniesiono do okresu starożytnego. W późniejszej literaturze relikty konstrukcyjne z Parsecka uznano już jako wczesnośredniowieczne. Na podstawie analizy ruchomego

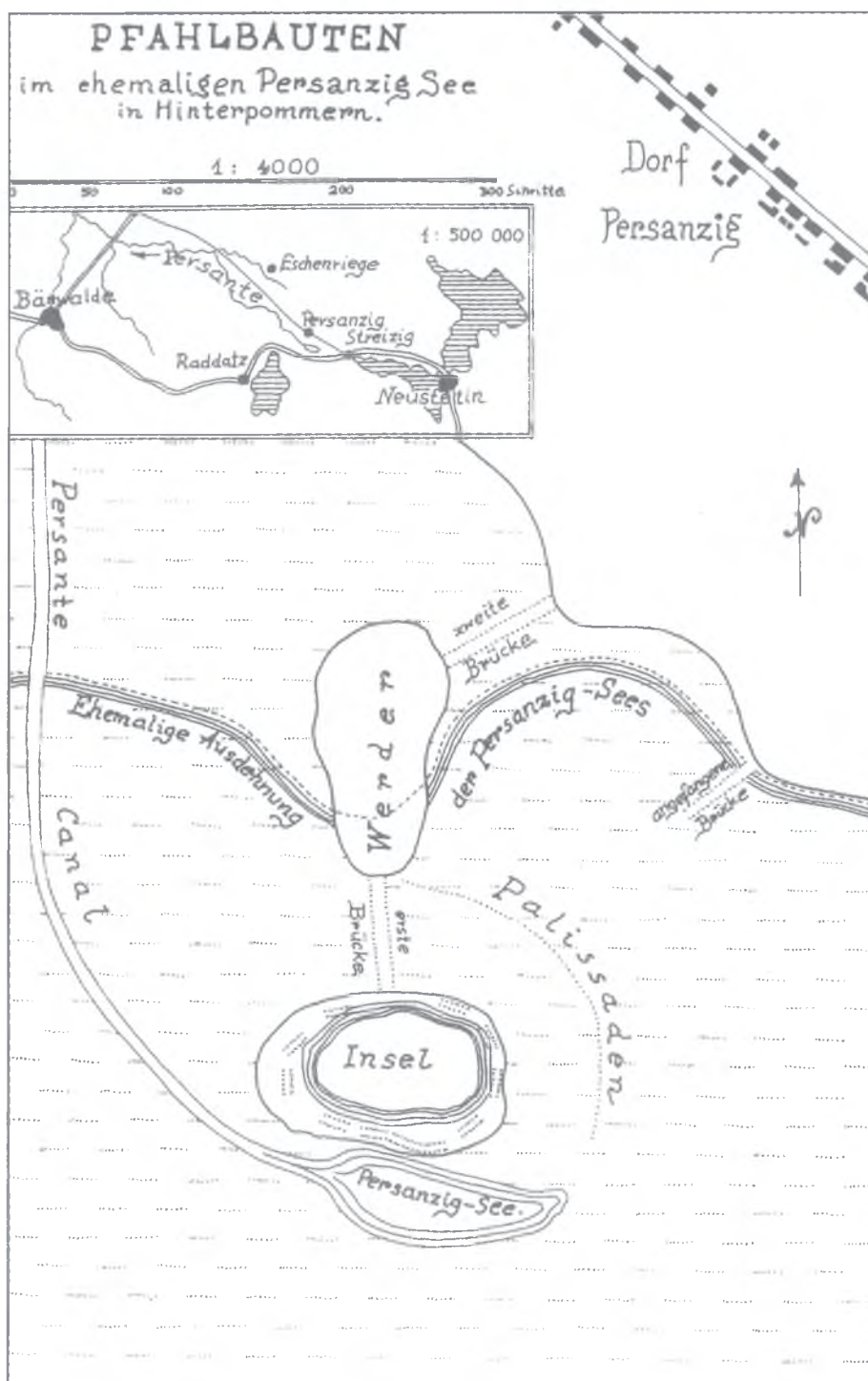
Ryc. 1. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie. Misa dawnego jeziora z zaznaczonym miejscem, gdzie w latach 60-tych XIX wieku odsłonięto relikty wczesnośredniowiecznych konstrukcji drewnianych (widok obecny, fot. W. Stępień)

Fig. 1. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship. The former lake basin with the location of medieval wooden constructions discovered in the 1860s (present view, photo by W. Stępień)

196-197; Behla 1888, 24; Schumann 1896, 195; Łęga 1930, 572; Stafiński 1960; por. na ten temat Gackowski 1993). Przez wiele następnych dziesięcioleci były one przedmiotem ożywionej dyskusji dotyczącej zarówno rodzaju rozwiązań konstrukcyjnych zastosowanych przy wznoszeniu tych budowli, jak również charakteru podłoża, w jakim je posadowio-

materiału źródłowego, głównie ceramiki naczyniowej, chronologię „osiedla parseckiego” określono na X-XII wiek (Olczak, Siuchniński 1970, 102). Datowanie to próbował uściślić Jacek Gackowski, który przeprowadził szczegółową analizę technologiczno-stylistyczną licznego zbioru ułamków naczyń pozyskanych w trakcie prowadzonych przez niego prac wykopaliskowych w 1984 i 1987-1988 roku (okres od końca XI do 1. połowy XII wieku). Ostatnio na podstawie badań dendrochronologicznych określono wiek jednej z próbek dębowego drewna użytego do budowy mostu. Data ścięcia drewna przypada na 1058 rok, co wskazuje na nieco wcześniejszą chronologię zabudowy wyspy w Parsęcku, niż przyjmowano to na podstawie ostatnich wyników analizy ceramiki (Ważny 2005).

no (m.in. Virchow 1869, 409-410; Kohte 1926; Doppelfeld 1936, 79; Kostrzewski 1949, 119; Olczak, Siuchniński 1970; Gackowski, Jabłoński 1993, 119, tam literatura). Mniejszą uwagę skupiono natomiast na pierwotnej funkcji odsłoniętych struktur od początku interpretowanych jednomyślnie jako pozostałości zabudowy mieszkalnej (ryc. 3). Do obiegu naukowego weszły one jako klasyczny przykład wsi okolicznej/owalniczy, nawiązującej pod względem układu przestrzennego do słowiańskich osiedli odznaczających się dookólnym rozplanowaniem zabudowy (m.in. Łęga 1930, 572; Kostrzewski 1949, 85; 1969, 247; Leciejewicz 1992, 129; Gackowski 1993, 72). Dopiero pod koniec lat 80-tych XX wieku inny pogląd na ten temat przedstawił niemiecki badacz Hermann Hinz (1987), który podważył zasadność wcześniejszych opinii na temat charakteru konstrukcji z Parsęcka. Nie znając wyników badań prowadzonych niemal w tym samym czasie przez Jacka Gackowskiego, ukierunkowanych na zweryfikowanie tezy F. W. Kasiskiego, zakwestionował on poprawność interpretacji dotyczącej przeznaczenia

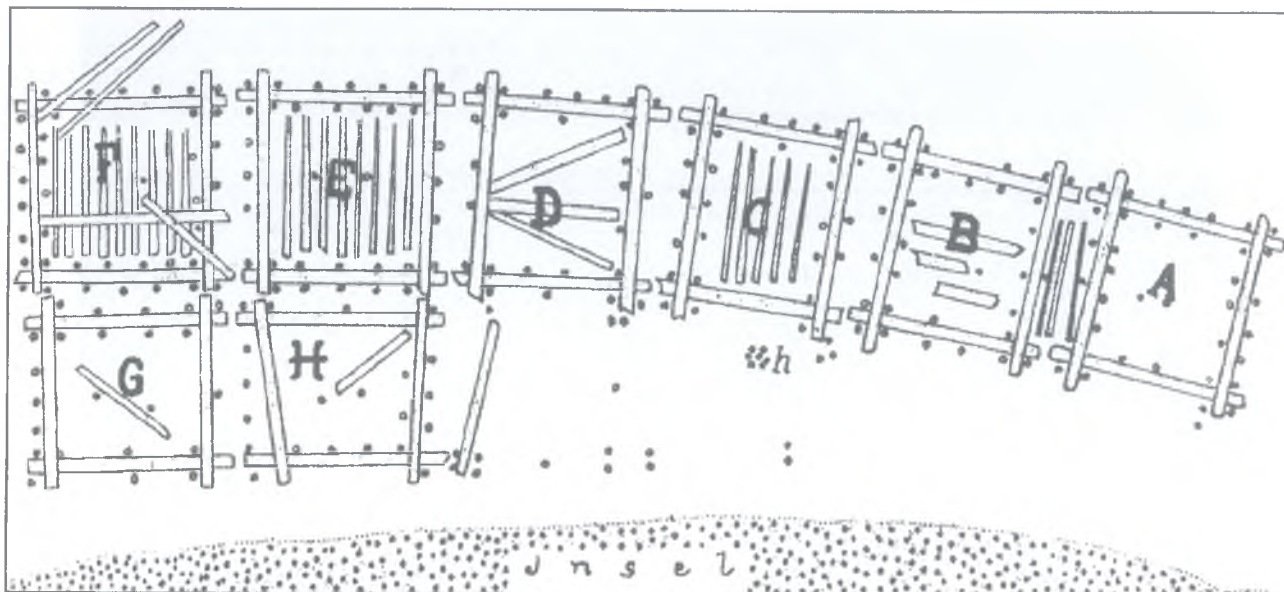
Ryc. 2. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie. Szkic sytuacyjny pozostałości konstrukcji drewnianych odsłoniętych wokół wyspy (stanowisko 2) na Jeziorze Parsęckim w latach 60-tych XIX wieku (wg Kasiski 1869)

Fig. 2. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship. Situation sketch of remains of wooden constructions unearthed along the island coast (site 2) on the Parsęcko Lake in the 1860s (after Kasiski 1869)

odsłoniętych reliktyw. Na podstawie szczegółowej analizy struktur odsłoniętych przy brzegu wyspy sformułował hipotezę, że stanowią one pozostałości drewnianego wału obronnego, otaczającego nie-

znacznie wyeksponowaną ponad taflę jeziora część wyspy. Przeprowadzone niedawno na Pomorzu Środkowym, w tym również w Parsęcku, kolejne prace badawcze przyniosły zupełnie nowe dane, któ-

Ryc. 3. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Planigrafia relikwów zabudowy odsłoniętych w latach 60-tych XIX wieku w północnej części wyspy (wg Kasiski 1869)

Fig. 3. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Distribution of building relics exposed in the 1860s in the northern part of the island (after Kasiski 1869)

re pozwalają ponownie przyrzeć się kwestii funkcji struktur drewnianych odsłoniętych przez F. W. Kasiskiego. Bezценne okazały się tu przede wszystkim studia porównawcze, a zwłaszcza wykorzystanie do tego celu wyników badań przeprowadzonych około

60 km na zachód od Parsęcka, na wyspie Jeziora Zarańskiego na Pojezierzu Drawskim. Głównie na ich podstawie podjęto próbę reinterpretacji dotychczasowych poglądów dotyczących wyglądu i przeznaczenia omawianych konstrukcji.

PRZESTRZEŃ RELIKTOWA W UJĘCIU F. W. KASISKIEGO

Przypadkowo odsłonięte w Parsęcku relikty konstrukcji drewnianych zostały stosunkowo szybko opublikowane przez badacza tego stanowiska w pracy pod znamienym tytułem *Die Pfahlbauten in dem ehemaligen Perssanzigsee bei Neustettin* (Kasiski 1869). W literaturze przedmiotu wielokrotnie odwoływano się do informacji zawartych w tym opracowaniu, choć od początku wiele przedstawionych tam poglądów poddanych zostało surowej krytyce i nie wytrzymało próby czasu (uwagi na ten temat: Gackowski 1984; Gackowski, Jabłoński 1993, 116). Tym niemniej stanowi ono nadal podstawowe źródło wiedzy nie tylko na temat struktury i układu przestrzennego dookolnej zabudowy wyspy, ale również jej kontekstu przyrodniczo-kulturowego. Warto zatem jeszcze raz zrekapitulować najistotniejsze naszym zdaniem informacje zawarte w opracowaniu F. W. Kasiskiego, eksponując punkty wzbudza-

jące obecnie najczęściej zastrzeżeń i wątpliwości. Zdaniem tego badacza, wokół wyspy odsłonięto pozostałości 60 domostw, zalegające pod kilkunastocentymetrową warstwą osadów dennych. Budynki o wymiarach 550 x 520 cm i 450 x 420 cm wykonane miały być w konstrukcji zrębowej wspartej na fundamencie palowym (Kasiski 1869) lub częściowo – jak F. W. Kasiski zauważył w późniejszej publikacji, zapewne pod wpływem Rudolfa Virchowa, znanego znawcy palafitów – bezpośrednio na podłożu w strefie pływicy jeziora (Kasiski 1881). Usytuowane one były niemal jeden przy drugim, w układzie jedno- lub dwurzędowym, tworząc szeregi występujące odcinkowo na całym obwodzie wyspy. Przerwy między poszczególnymi odcinkami zabudowy wynosiły około kilkunastu metrów. Ściany zachowane miały być do piątej belki wieńca, a ostatki wystawały maksymalnie około 50 cm od

węglów. W pierwszej wersji każdą ze ścian dźwigać miało szereg rozwidlonych rosochato lub obrobionych nieckowato pali, tworzących rodzaj fundamentu podtrzymującego przycieś budynków, a zadanie wykonane miało być w konstrukcji sochowej. Budynki nie były zaopatrzone w otwory okienne i wejściowe, co F. W. Kasiski uzasadniał, widząc możliwość komunikacji ponad ostatnią belką wieńczącą ścianę zrębową. Nie wypowiadał się natomiast na temat techniki konstrukcyjnej zastosowanej w przypadku podłóg, choć z opisów i planów załączonych do publikacji wynikało, że odsłonił wiele dranic leżących w obrębie rzekomych budynków, w poprzek ciągów, które one tworzyły.

Oprócz dookolnej zabudowy wyspy odkryto również pozostałości trzech drewnianych mostów usytuowanych od jej północnej strony i łączących ją z brzegiem jeziora, a ponadto półkolisty rząd pali okalających wyspę od strony północno-wschodniej. W trakcie badań wykopaliskowych ukierunkowanych, jak można się domyślać, głównie na inwentaryzację odsłoniętych struktur drewnianych pozyskano również dużą liczbę ruchomych materiałów źródłowych, które występowały zarówno w obrębie konstrukcji, jak i na powierzchni wyspy. W sumie odkryto kilkadziesiąt przedmiotów drewnianych (elementy konstrukcyjne budowli, fragment radła (?), wiosło, pałki ciesielskie (?), kijanki, łyżki, klepaczka do lnu, czółenko tkackie, fragment naczynia klepkowego, przedmiot z wyobrażeniem antro- lub zoomorficznym), skórzanych (fragmenty obuwia), kamiennych (osełki, żarna, rozcieracz, paciorek z agatu), brązowych (nieokreślony przedmiot), żelaznych (gwoździe, topór), z poroża i kości (łyżwa, motyka, rękojeść nieokreślonego przedmiotu), bursztynowych (paciorek) i ceramicznych (głównie ułamki naczyń i przęśliki, ciężarki do sieci). Na uwagę zasługują również znalezione w trakcie tych prac szczątki archeozoologiczne (kości świni, krowy, konia, owcy i psa) i archeobotaniczne (orzechy laskowe, pestki śliwy, wiśni i ziarna tarniny). Z informacji podanych przez F. W. Kasiskiego wynikałoby również, że eksplorację prowadzono także poza strefą występowania zabudowy przybrzeżnej, zapewne w wyższych partiach wyspy, gdzie odsłonięto skupiska płaskich kamieni, będących wg odkrywcę pozostałościami palenisk.

Mimo wielu szczegółowych informacji zawartych w opracowaniu F. W. Kasiskiego pominięto

w nim kilka istotnych elementów dokumentacji opisowej i graficznej, co spowodowało powstanie licznych kontrowersji na temat tego wyjątkowego, nie tylko w skali pomorskiej, znaleziska². Dotyczyły one przede wszystkim problemu lokalnych uwarunkowań środowiskowych w okresie powstania zabudowy, a zwłaszcza kwestii zasadności określania odkrytych konstrukcji jako palafity. Pierwszym krytykiem koncepcji F. W. Kasiskiego był – znający omawiane stanowisko z autopsji – R. Virchow, który uważał, że odkryte konstrukcje stanowić mogą pozostałość dookolnych domostw o ścianach wzniesionych bezpośrednio na lądzie w technice międzysłupowej (Virchow 1869, 409-410). Podobną opinię wyrażał Józef Kostrzewski, sugerował on jednak, że omawiana konstrukcja przykryta została osadami jeziornymi w okresie, kiedy nie pełniła już swoich użytkowych funkcji, gdyż uległa zniszczeniu (Kostrzewski 1961, 173). Inny pogląd na ten temat mieli J. Kothe i O. Doppelfeld interpretujący konstrukcję z Parsecka jako domostwa jedynie okresowo podmywane wodą, stąd wzniesione na fundamencie palowym (Kohte 1926; Doppelfeld 1936, 36). Skrajną opinię w tej kwestii wyraził Kazimierz Siuchniński, który na podstawie niewielkich badań sondażowych przeprowadzonych na wyspie w 1963 roku stwierdził, że usztywnione palami, zrębowe chaty usytuowane były pierwotnie na suchym gruncie (Siuchniński 1964, 175-176; również Olczak, Siuchniński 1970, 95-103). Istotne rozbieżności interpretacyjne odnoszące się do techniki konstrukcyjnej i sposobu posadowienia w podłożu rzekomych domostw można było wyjaśnić jedynie, podejmując kolejne prace wykopaliskowe o charakterze weryfikacyjnym. Szczegółowego rozpoznania wymagało również lokalne środowisko przyrodnicze, a przede wszystkim reżim hydrograficzny, bez czego wnioskowanie na temat kontekstu przyrodniczego odsłoniętych reliktyw zabudowy było w znacznym stopniu bezprzedmiotowe.

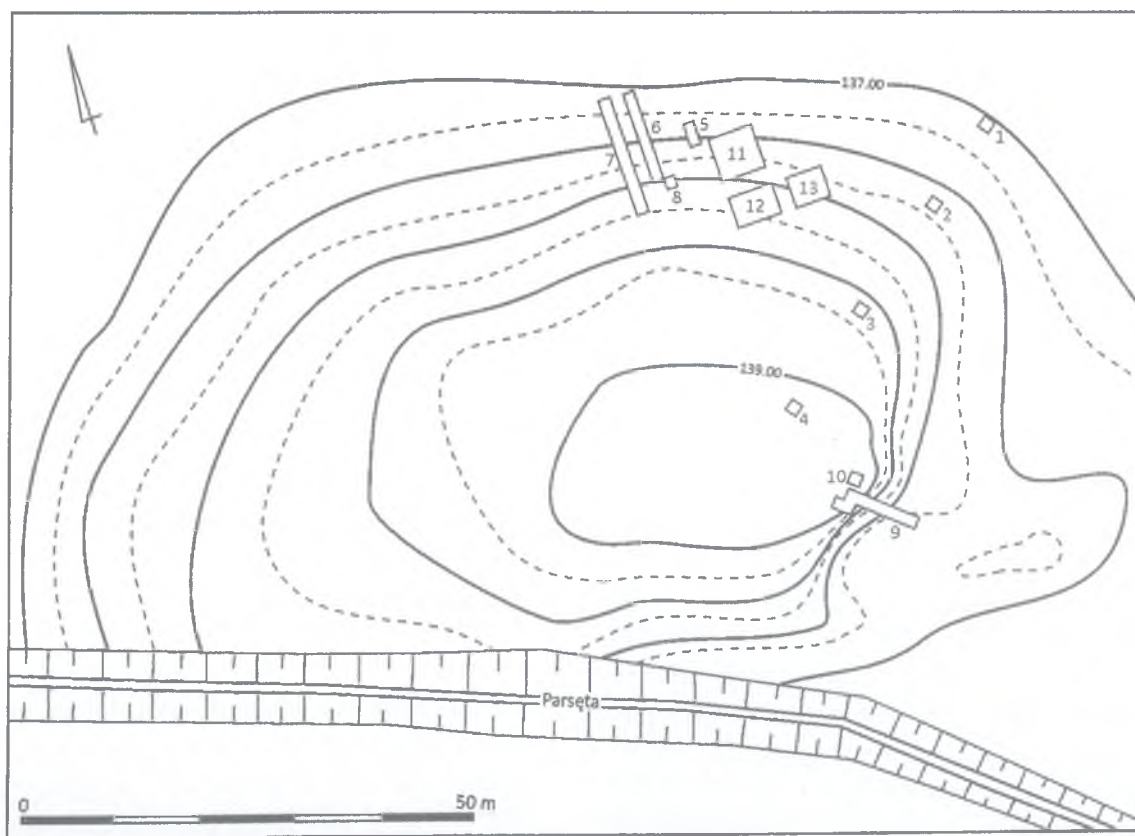
² Znaleziska w Parsecku stały się punktem odniesienia dla podobnych odkryć pochodzących z innych terenów Słowiańszczyzny zachodniej, np. Gorzycko (por. Hensel 1953, 111; Kostrzewski 1961, 173) czy Myślibórz (Łęga 1930, 573).

INTERDYSCYPLINARNE BADANIA W LATACH 80-TYCH – PRÓBA WERYFIKACJI TEZY F. W. KASISKIEGO

Prace o charakterze weryfikacyjno-sondażowym, a następnie wykopaliskowym, pomyślane pod kątem interdyscyplinarnego przebadania omawianego miejsca zrealizowano dopiero w latach 80-tych XX wieku pod kierunkiem J. Gackowskiego (ryc. 4; zob. Gackowski, Jabłoński 1988, 1993)³. W celu odsłonięcia ewentualnych relikwów zabudowy i określenia ich relacji chronologiczno-przestrzennych w stosunku do utworów sedymentacyjnych zalegających w strefie przybrzeżnej dawnego akwenu w 1984 roku założono dziesięć sondażów badawczych.

³ Prace prowadzone były przez Instytut Archeologii i Etnografii UMK w Toruniu (Kola, Wilke 2006, 163). Autorzy dziękują drowi J. Gackowskiemu, kierownikowi badań w Parsęcku, za udostępnienie niepublikowanych materiałów źródłowych.

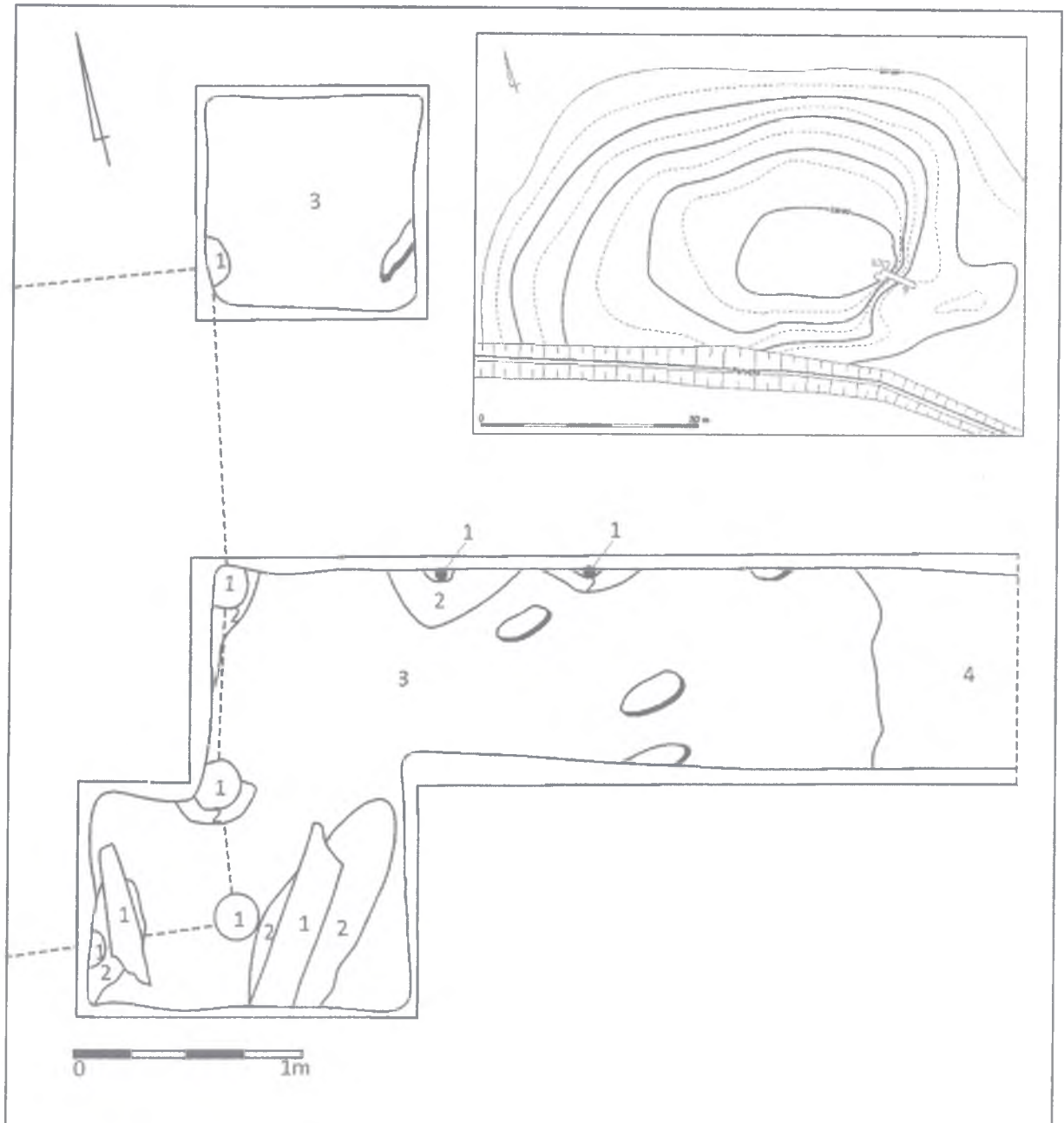
Kierując się wskazówkami zawartymi w opracowaniu F. W. Kasiskiego, największą powierzchnię stanowiska przebadano w obrębie północno-zachodniego stoku wyspy, gdzie znajdować się miały najlepiej zachowane konstrukcje (Gackowski, Jabłoński 1993, 120). Odkryto tu pojedyncze, stąd trudne do określenia pod względem konstrukcyjnym, relikty drewnianej zabudowy, zalegające w obrębie osadów pojeziernych. Ich usytuowanie zgodne było ze wskazaniami F. W. Kasiskiego i wykonanymi przez niego planami. Inaczej rzecz się natomiast przedstawiała w południowo-wschodniej części wyspy, w sondażu usytuowanym w poprzek jej stoku (Gackowski 1984, 68). W obrębie platformy abrazyjnej nie odkryto żadnych relikwów świadczących o istnieniu w tym miejscu dookólnej zabudowy. Pojedyncze negatywy słupów, tworzące, według Autora tych badań, zarys budynku o wymiarach 300 x 300 cm,

Ryc. 4. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Plan warstwiczny wyspy z lokalizacją wykopów z lat 80-tych XX wieku (wg J. Gackowskiego, dokumentacja archiwalna z 1964 i 1987 roku)

Fig. 4. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Contour map of the island with the location of the trenches from 1980s (after J. Gackowski, archival documentation)

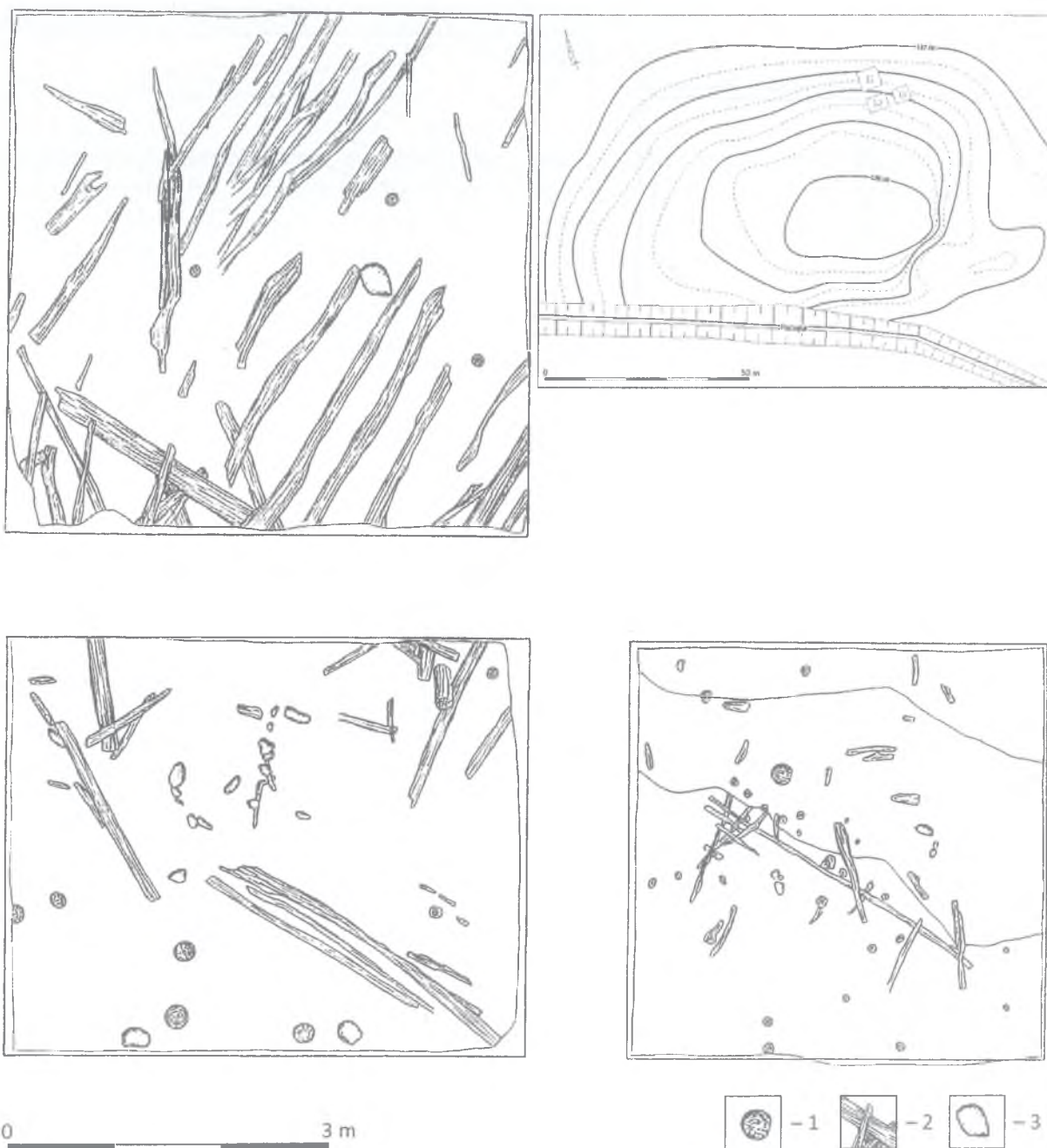
Ryc. 5. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Rzut negatywów słupów stanowiących zapewne pozostałość budynku usytuowanego w południowo-wschodniej części wyspy (linia przerywana). 1 – negatywy elementów drewnianych; 2 – spalenizna; 3 – żółto-brunatny żwir z gładzikami; 4 – piasek drobny jasnoszary; 5 – kamienie (wg Gackowski 1984)

Fig. 5. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Post alignment, probably a remain of a building located in south-eastern part of the island (broken line). 1 – remains of wooden construction; 2 – burnt layer; 3 – yellow-brown gravel with boulders; 4 – fine light gray sand; 5 – stones (after Gackowski 1984)

stwierdzono natomiast na krawędzi wyspy w miejscu jej kulminacji, ponad jeden metr wyżej od rekonstruowanego dla wczesnego średniowiecza poziomu lustra wody (ryc. 5). Na tej podstawie zane-gowano możliwość istnienia z tej strony wyspy zabudowy przybrzeżnej, a odkryty na wyniesieniu

obiekt powiązано z ciągiem zabudowy odsłoniętej przez F. W. Kasiskiego.

O wiele więcej danych dotyczących aspektu konstrukcyjnego zabudowy uzyskano w trakcie badań wykopaliskowych w latach 1987-1988, kiedy w znacznym stopniu rozpoznano północny stok wy-

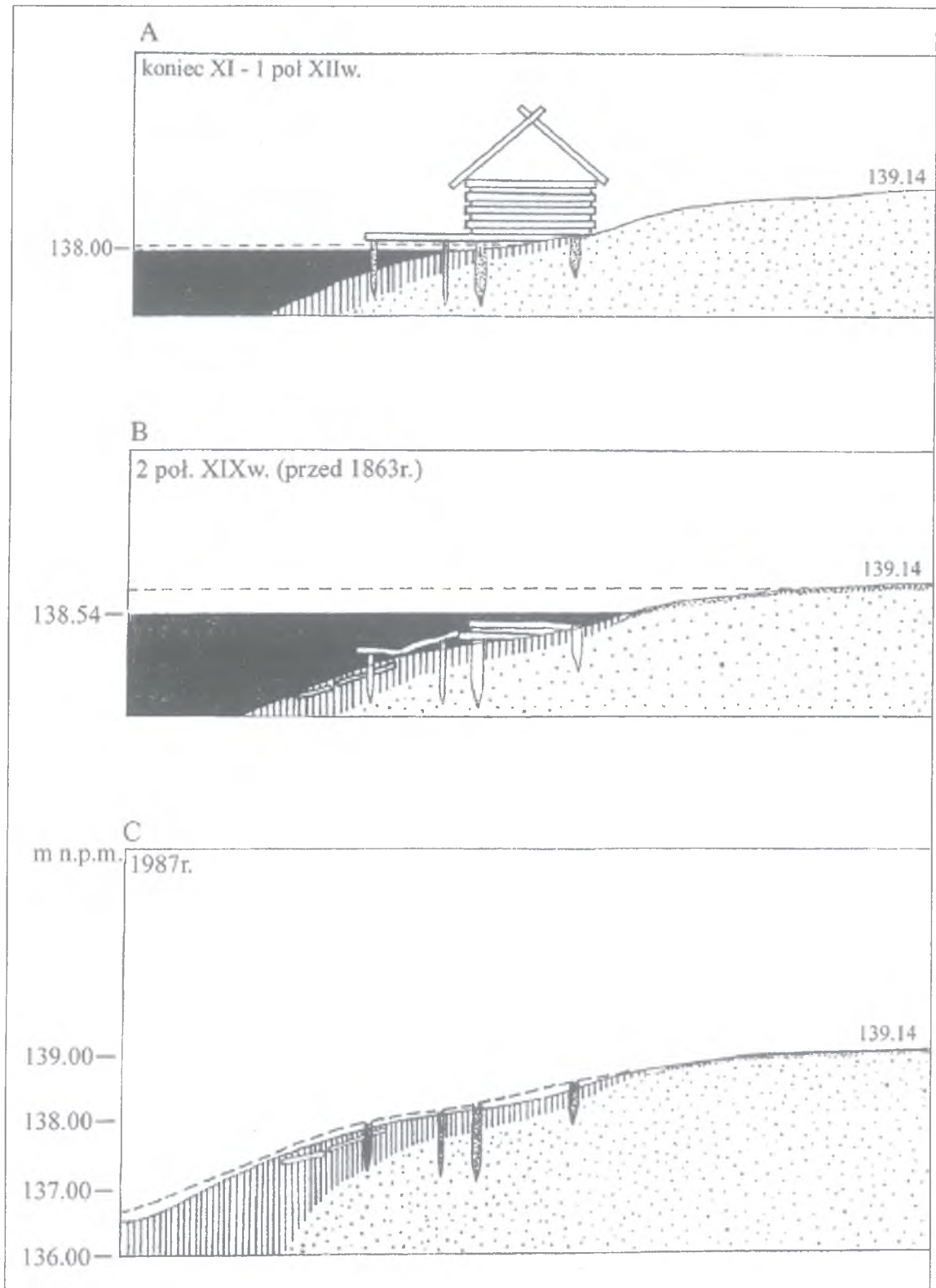
Ryc. 6. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Rzut relikwów konstrukcji drewnianych odsłoniętych w północnej części wyspy w latach 1987-1988. 1 – pale; 2 – elementy poziomych konstrukcji drewnianych; 3 – kamienie (wg Gackowski 1988)

Fig. 6. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Relics of wooden constructions exposed in the northern part of the island in 1987-1988. 1 – horizontal construction elements; 2 – posts; 3 – stones (after Gackowski 1988)

spy oraz dno dawnej niecki jeziornej (ryc. 6). Odsłonięto wtedy „zwarty i regularny układ prawie równoległych belek brzozowych o długościach od 220 do 350 cm i średnicach 16-17 cm” (Gackowski, Jabłoński 1993, 125), który stanowił, jak przyjęto, pozostałość pomostów wychodzących w jezioro.

Konstrukcje te wsparte były na zaokrąglonych palach wykonanych z drewna bukowego i brzoźowego, wbitych w dno jeziora. W pobliżu odkryto również sosnową belkę jarzmową o długości 460 cm i szerokości 20 cm, leżącą w układzie prostokątnym w stosunku do belek wzdłużnych pomostu. Autorzy ba-

Ryc. 7. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Schemat rekonstrukcji zmian średniego poziomu lustra wody w jeziorze w powiązaniu z rekonstrukcją dookólnej zabudowy (A) oraz jej relikdami (B-C) (wg Gackowski, Jabłoński 1988, ryc. 2)

Fig. 7. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Reconstruction of average lake water table level values combined with its circular settlement (A) and its relics (B-C) (after Gackowski, Jabłoński 1988, Fig. 2)

dań zinterpretowali ją jako wzdłużny element konstrukcji jarzmowo-palowej podtrzymującej dranicę ściany zrębowej budynku usytuowanego na mało stabilnym gruncie. Powiązali ją również z ciągiem negatywów pali występujących na granicy utworów fluwioglacjalnych wzdłuż brzegu wyspy. W tym samym miejscu odkryto również palenisko kamienne ze szczątkami zwierzęcymi, ceramiką naczyniową i spalenizną (Gackowski, Jabłoński 1993, 127). Całość zinterpretowano jako „relikty domostwa zrębowego wzmocnionego od strony lądu słupami, natomiast od strony jeziora podwaliną jarzmowo-palową”. Powiązany z nim miał być „wysunięty w kierunku jeziora (...) pomost przydomowy wzniesiony i funkcjonujący stale ponad lustrem wody”. Jako pozostałości zabudowy przybrzeżnej zinterpretowano również odsłonięte w pobliżu elementy drugiej, lepiej zachowanej konstrukcji składającej się zarówno z nieregularnego układu pali z drewna brzozonego i sosnowego, jak i usytuowanych wzdłuż linii brzegowej belek sosnowych o niewielkiej średnicy (do 10 cm).

W 1988 roku przebadano również rejon potencjalnego występowania przyczółka mostowego wyznaczony na podstawie planów F. W. Kasiskiego (Gackowski 1988). W trzech wykopach odsłonięto szereg pali oraz innych poziomych elementów wykonanych z różnorodnego gatunkowo drewna (sosna, buk, brzoza oraz osina), związanych pierwotnie z górną partią mostu⁴. Pale tworzyły wyraźne wiązki będące podporami przeseł. Układały się one w dwa ciągi pozwalające na określenie pierwotnej

szerokości mostu (około 350–400 cm). Część z nich zachowała się w postaci negatywów. Szczególne ich zagęszczenie występowało w domniemanej strefie przyczółkowej, umocnionej kamieniami ułożonymi przede wszystkim przy krawędziach mostu. Niewyjaśniona została kwestia pierwotnej długości mostu i jego szczegółowej konstrukcji.

Dużą wartość miały także prowadzone równocześnie badania paleogeograficzne, dzięki którym udało się ustalić, że „domostwa musiały funkcjonować w strefie zalewanego brzegu, a zatem w pewnej części musiały zachodzić na lustro wody,, (Gackowski, Jabłoński 1993, 121). Ponadto odtworzono również wahania poziomu lustra wody w jeziorze, co miało podstawowe znaczenie w interpretacji warunków środowiskowych w okresie powstawania omawianej zabudowy (ryc. 7). Głównie na tej podstawie przyjęto założenie, że powodem porzucenia wyspy było podniesienie się poziomu wody i zalanie użytkowanego dotąd obszaru. Badania te zgodnie z pierwszymi sugestiami R. Virchowa pokazały, że interpretacja F. W. Kasiskiego musi ulec zasadniczej modyfikacji, polegającej na zmianie koncepcji dotyczącej nawodnego charakteru odkrytych konstrukcji. Na podstawie wyników badań paleohydrograficznych okazało się bowiem, że część zabudowy usytuowana była w strefie lądu. Weryfikacji poddano zatem lokalne uwarunkowania fizjograficzne, a przede wszystkim relacje między zabudową a poziomem lustra wody w jeziorze, nie zaś funkcję odkrytych konstrukcji, uznawanych nadal za pozostałości zabudowy mieszkalnej.

INTERPRETACJA H. HINZA – PRÓBA PRZEFORMUŁOWANIA TEZY F. W. KASISKIEGO

W latach 80-tych XX wieku założenia F. W. Kasiskiego stały się przedmiotem szczegółowego omówienia niemieckiego badacza H. Hinza, dużo wcześniej zajmującego się już problematyką

budowli z Parsęcka (Hinz 1987). Zaprezentował on zupełnie nowy pogląd na temat charakteru odkrytych konstrukcji drewnianych, rzeczowo poddając krytyce zasadność dotychczasowych interpretacji zakładających mieszkalną funkcję dookolnej zabudowy. Główny nurt jego rozważań dotyczył zatem rekonstrukcji jej pierwotnego wyglądu i zastosowanych rozwiązań techniczno-użytkowych. Wśród głównych argumentów służących H. Hinzowi do zakwestionowania mieszkalnego przeznaczenia pozostałości drewnianych struktur znalazła się kwestia rodzaju detali konstrukcyjnych wieńców rzekomych domostw. Zwrócił on bowiem uwagę, że zarówno

⁴ W kontekście sprawozdania J. Gackowskiego z badań przeprowadzonych w 1988 roku, w którym zawarto informacje dotyczące odkrycia relikwów przeprawy mostowej, niezrozumiała jest opinia Andrzeja Koli i Gerarda Wilke na temat podjętej przez tego badacza, ale nieudanej próby zlokalizowania mostu odkrytego przez F. W. Kasiskiego (Kola, Wilke 2006, 163).

z opisu, jak i opublikowanej dokumentacji graficznej wynikałoby, że leżące nad sobą belki nie przylegały szczelnie do siebie, ale tworzyły ściany z szerokimi fugami, charakterystyczne zasadniczo dla budownictwa ludowego o funkcji gospodarczej. Także regularnie kwadratowa w zarysie forma rzekomych budynków jest w jego mniemaniu nietypowa dla czworokątnych budowli mieszkalnych lub gospodarczych. Zakwestionował on również funkcję niektórych pali, które F. W. Kasiski interpretował jako resztki słupów (soch) podtrzymujących kalenice. H. Hinz zwrócił uwagę zarówno na ich nieregularne usytuowanie, jak i stosunkowo niewielkie wymiary domostw niewymagających takich rozwiązań konstrukcyjnych. Jego zastrzeżenia wzbudziły również rozwidlone na końcach tzw. „pale fundamentowe”, które służyć miały rzekomo jako podstawa pod belki pierwszego wieńca domostw. Z dużą rezerwą odniósł się zatem do sposobu odtworzenia wyglądu domostw zaproponowanego w publikacji z 1869 roku, podkreślając, że niektóre rozwiązania F. W. Kasiskiego są zupełnie nieodorzeczne i nie mają pokrycia w materiale źródłowym (np. uzasadniające brak śladów otworów okiennych i drzwi).

NOWE SPOJRZENIE NA CHARAKTER ZABUDOWY WYSPI

W wielu punktach poglądy H. Hinza zasługują na uwagę, zwłaszcza w kontekście mało prawdopodobnych rekonstrukcji W. F. Kasiskiego, widzącego w ciągu zabudowy szereg budynków mieszkalnych niewyposażonych w otwory okienne i drzwiowe. Wprawdzie znane są wczesnośredniowieczne domostwa z wysokimi progami, ale nigdzie nie stwierdzono występowania struktur budowlanych służących celom mieszkalnym podobnych do znalezisk z Parseńcka. Również sama konstrukcja zrębu złożona z belek nieprzylegających do siebie i tworzących rodzaj rusztu nie jest typowa dla budownictwa tego rodzaju, a słupy rzekomo podtrzymujące kalenice ze względu na usytuowanie trudno uznać za świadectwo zastosowania konstrukcji sochowej dachu. Czy zatem relikty dookolnej zabudowy odkrytej przy wyspie na Jeziorze Parseńckim stanowiły – tak jak uważa H. Hinz – pozostałość drewnianych fortyfikacji, czy też należy liczyć się z możliwością jeszcze innego rozwiązania tego problemu?

Negując koncepcję F. W. Kasiskiego – powielaną przez dziesięciolecia przez różnych badaczy koncentrujących się na odtworzeniu wyglądu domostw mieszkalnych – H. Hinz zaproponował zupełnie inne rozwiązanie problemu rekonstrukcji odkrytych struktur. Widzi w nich pozostałości wału drewnianego o konstrukcji skrzyniowej, znanej z wielu obszarów Słowiańszczyzny. W miejscu występowania podwójnego rzędu konstrukcji zrębowych, na linii przeprawy mostowej, sytuje natomiast zgodnie z sugestiami F. W. Kasiskiego główną bramę prowadzącą do osiedla. Nie mając wprawdzie podstaw do odtworzenia strefy brzegowej jeziora, zakłada hipotetycznie, że omawiane konstrukcje mogły być posadowione na łądzie, a dopiero później w wyniku podniesienia się poziomu wody w późnym średniowieczu z czasem podtopione. Zwraca on jednak uwagę, że czworokątne struktury nie były ze sobą wprawdzie bezpośrednio powiązane, ale wystające końcówki belek od strony jeziora tworzyły rodzaj zewnętrznej ściany. Z konstrukcją wału łączy również niektóre elementy drewniane w formie „haków”, uznając je za typowe dla słowiańskich fortyfikacji.

Pomocna we wnioskowaniu może być tu analiza porównawcza zabudowy z Parseńcka z relikwami odsłoniętymi ostatnio w Żółtym, wokół wyspy na Jeziorze Zarańskim, Pojezierze Drawskie (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2006a, 2006b)⁵. Miejsce to wchodziło w skład wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego złożonego z grodu i dwóch przylegających do niego osad (ryc. 8, 9). Odkryto tam pozostałości stosunkowo dobrze zachowanych struktur drewnianych w postaci kilkuset dębowych pali występujących w strefie litoralu i okalających linię brzegową niemal na całej jej długości (ryc. 10).

⁵ W latach 2004-2005 w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu podjęto realizację tematu badawczego dotyczącego miejsc kultu na Pomorzu. Jednym z głównych punktów harmonogramu prac były badania wczesnośredniowiecznej wyspy położonej na Jeziorze Zarańskim, niedaleko Drawska Pomorskiego.

Ryc. 8. Żółte, woj. zachodniopomorskie. Plan sytuacyjny wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego.

1 – osada; 2 – grodzisko; 3 – osada; 4 – wyspa z dookołnymi pomostami (linia ukośna) – miejsce życia publicznego (rys. R. Kaźmierczak)

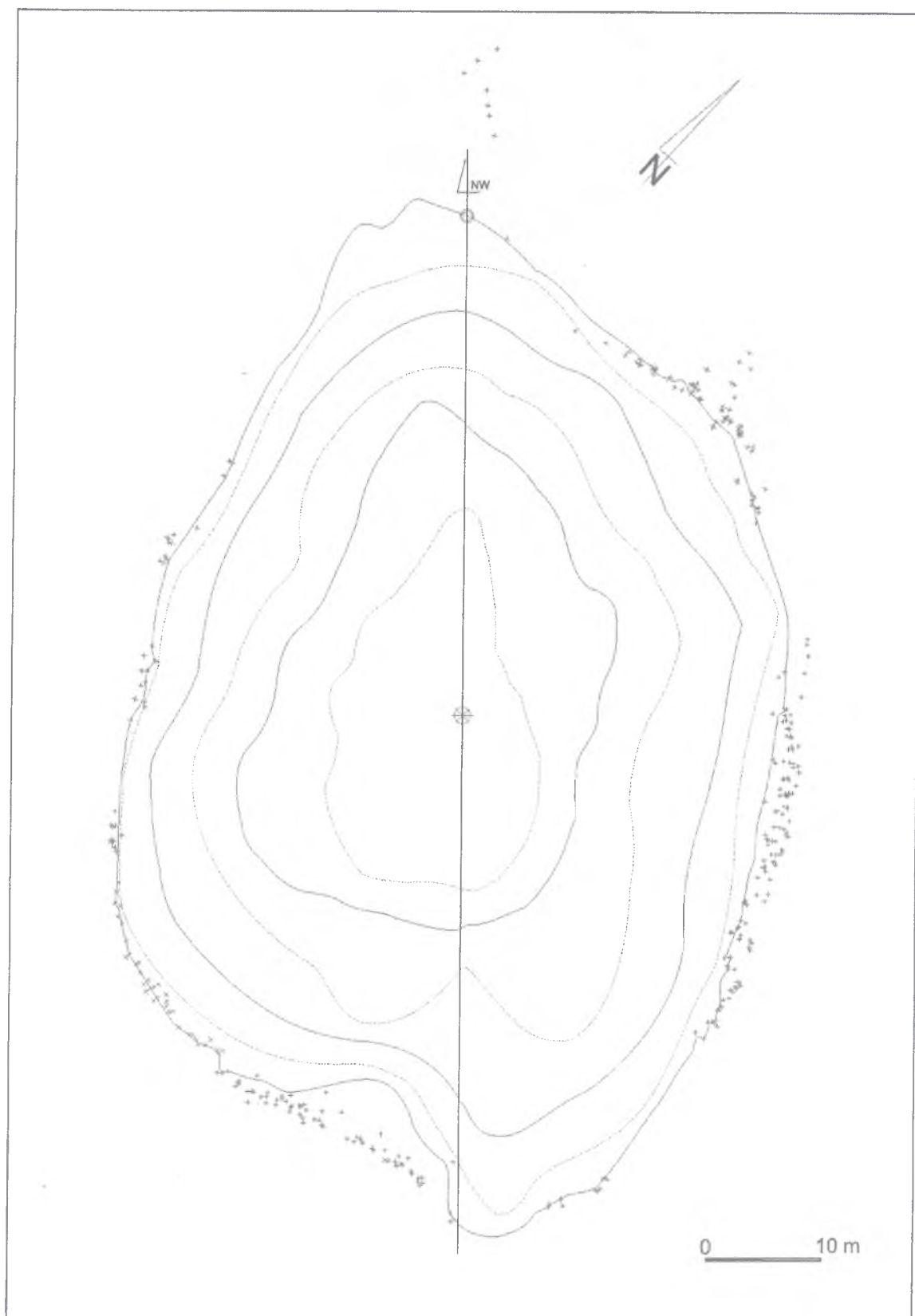
Fig. 8. Żółte, West Pomeranian voivodeship. Situation sketch of an early medieval settlement complex.

1- hillfort; 2 – settlement; 3 – settlement; 4 – island with circular platforms (hatched obliquely) – a place of public life (drawn by R. Kaźmierczak)

Ryc. 9. Żółte, woj. zachodniopomorskie. Wyspa i półwysp na Jeziorze Zarańskim, w obrębie których zlokalizowano pozostałości wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego (widok od północnego wschodu; fot. W. Stępień)

Fig. 9. Żółte, West Pomeranian voivodeship. Island and peninsula on the Żarańsko Lake where remains of an early medieval settlement complex were unearthed (looking south-west, photo by Stępień)

Ryc. 10. Żółte, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 33. Plan warstwiczny wyspy i występujących wokół niej dębowych pali (rys. R. Kaźmierczak)

Fig. 10. Żółte, West Pomeranian voivodeship, site 33. Contour map of the island and surrounding oak posts (drawn by R. Kaźmierczak)

Ryc. 11. Żółte, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 33.

Drewniana burta nabrzeża oraz dranice tworzące jego nawierzchnię (widok od zachodu, fot. R. Kaźmierczak)

Fig. 11. Żółte, West Pomeranian voivodeship, site 33. Wooden wharf side and pavement planks (looking east, photo by R. Kaźmierczak)

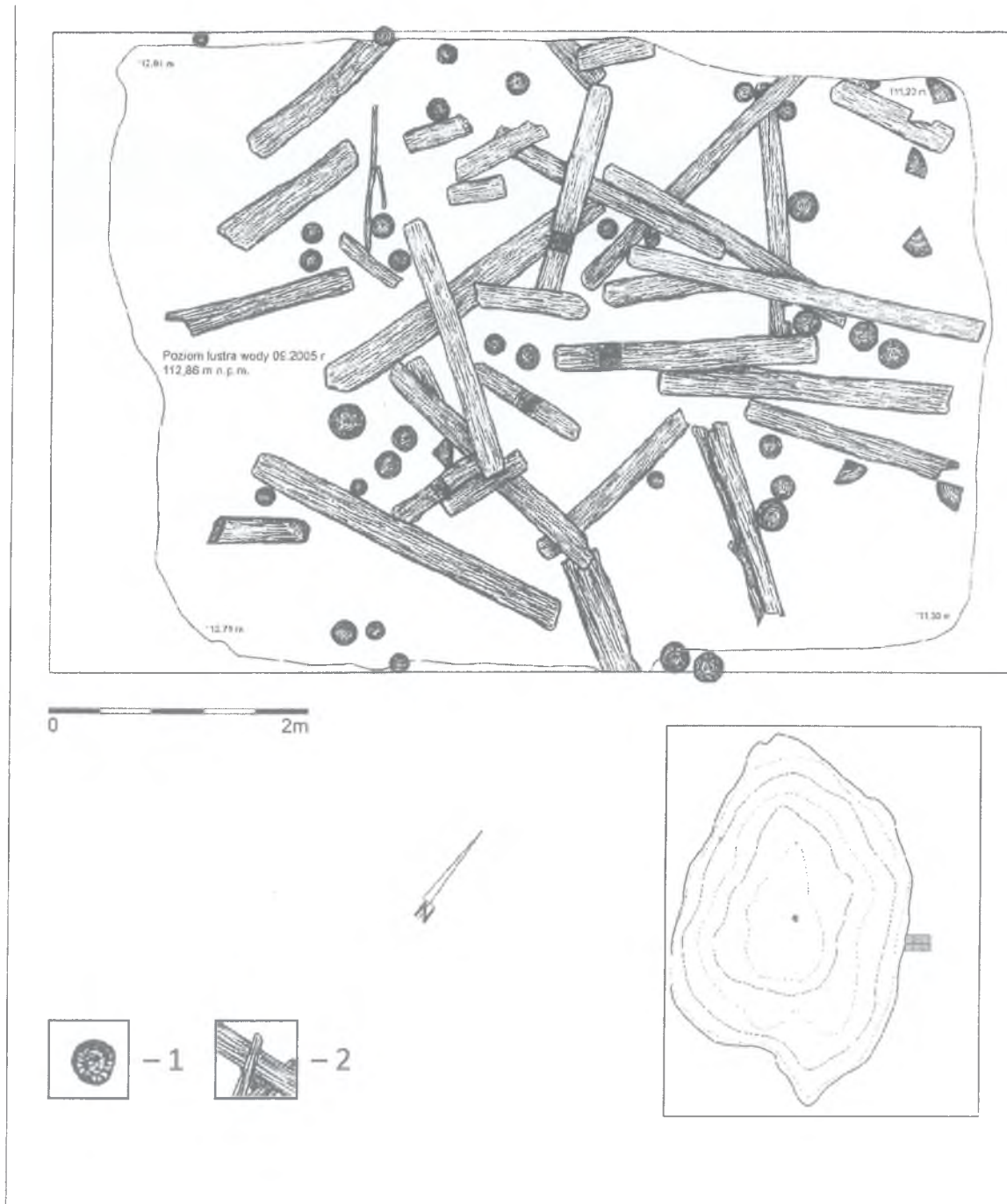
Pomiędzy palami zalegały luźne elementy konstrukcyjne w postaci fragmentów dranic i obrobionych belek oraz średniej wielkości tłuczone kamienie. Na podstawie wyników badań wykopaliskowych przeprowadzonych zarówno pod wodą, jak i na lądzie w strefie brzegowej wyspy stwierdzono, że stanowiły one pozostałość drewnianego nabrzeża – rodzaju burty usytuowanej wzdłuż brzegu i przewiązanej z lądem poprzecznymi i wzdłużnymi elementami (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2006a). W miejscu objętym eksploracją zachowane do wysokości 75 cm wykonane było z dranic, w konstrukcji międzysłupowej (ryc. 11). Na podstawie analizy układu stratygraficznego zarejestrowanego pod wodą przyjęto, że przestrzeń między burtą a brzegiem jeziora wypełniona została faszyną, którą następnie

przykryto potłuczonymi kamieniami, zalegającymi obecnie w strefie przybrzeżnej wyspy. Do burty przylegały zapewne pomosty lub rodzaj platformy, o czym świadczą liczne pale zalegające bezpośrednio na jej zewnętrznym obwodzie (ryc. 12). Więcej danych co do konstrukcji nabrzeża uzyskano w trakcie badań prowadzonych w 2006 roku. W wykopie założonym na lądzie odsłonięto stosunkowo dobrze zachowaną jego partię naziemną, świadczącą, że od strony lądu miejscami konstrukcja ta oparta była zapewne na dodatkowym legarze spoczywającym na mineralnym podłożu wzdłuż linii brzegowej wyspy (ryc. 13). Całość konstrukcji usztywniały poprzeczne belki, występujące stosunkowo regularnie, co 100-150 cm. Ponadto odkryto tu cztery regularnie ułożone w poprzek nabrzeża dranice stanowiące rodzaj nawierzchni (ryc. 11). Podobne dranice, występujące *in situ* niemal na tym samym poziomie, odkryto również w wykopie założonym w innej części przybrzeżnej akwenu. W obu miejscach odsłonięto również liczne pale usytuowane już poza linią zewnętrznej burty oraz występujące przy nich elementy pochodzące zapewne z partii nadwodnych omawianych struktur. Odkrycia te potwierdzają hipotezę dotyczącą występowania pomostów lub szerokiej platformy przytykających bezpośrednio do nabrzeża (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski

2006a). Na podstawie oznaczeń dendrochronologicznych odkryte relikty konstrukcji datowane są na okres obejmujący czasy od lat 40-tych do początku lat 80-tych XI wieku, co wskazuje na ich synchroniczność z konstrukcjami odkrytymi w Parsęcku i datowanymi zapewne na lata 50-te tego samego stulecia (data uzyskana dla jednego z pali mostowych określona została na 1058 AD; por. przypis 1).

Poza podobnymi warunkami środowiskowymi i chronologią pozostałości drewnianej zabudowy odkrytej w Parsęcku i Żółtym szczegółowa analiza porównawcza wykazała dużo więcej zbieżności między obiema konstrukcjami. Dotyczą one przede wszystkim ich dwudzielnej struktury, złożonej z ciągu zabudowy przybrzeżnej oraz wysuniętych pierwotnie w jezioro pali podtrzymujących bliżej nie-

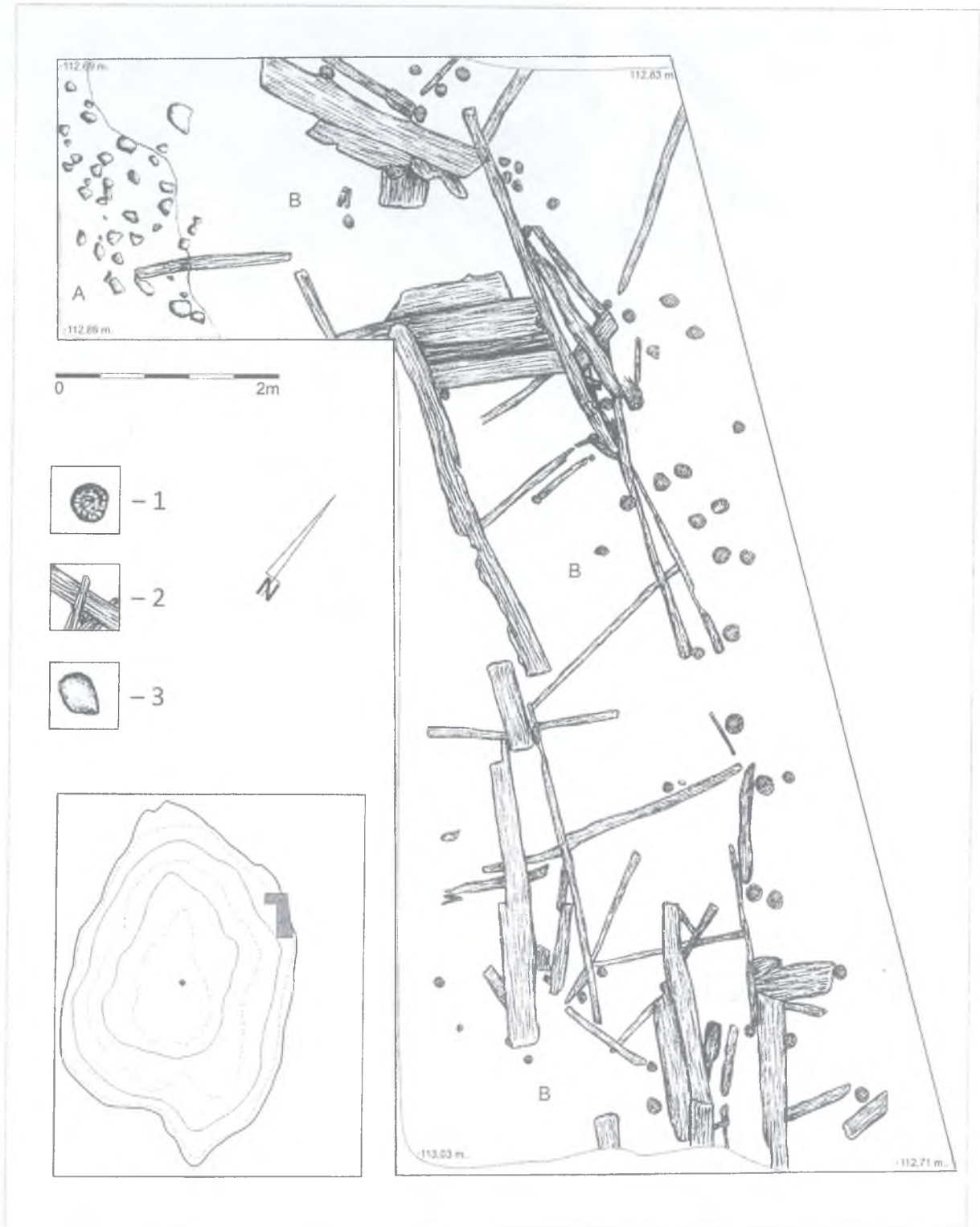
Ryc. 12. Żółte, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 33. Wykopy 8-11/w/05. Rzut poziomy relikwów konstrukcji drewnianych występujących w strefie brzegowej jeziora w obrębie osadów biogenicznych.

1 – pale; 2 – drewniane elementy konstrukcji nabrzeża (rys. B. Kowalewska)

Fig. 12. Żółte, West Pomeranian voivodeship, site 33. Trenches 8-11/w/05. Relics of wooden structures exposed in the lake coastal zone within biogenic deposits. 1 – posts; 2 – wooden elements of wharf construction (drawn by B. Kowalewska)

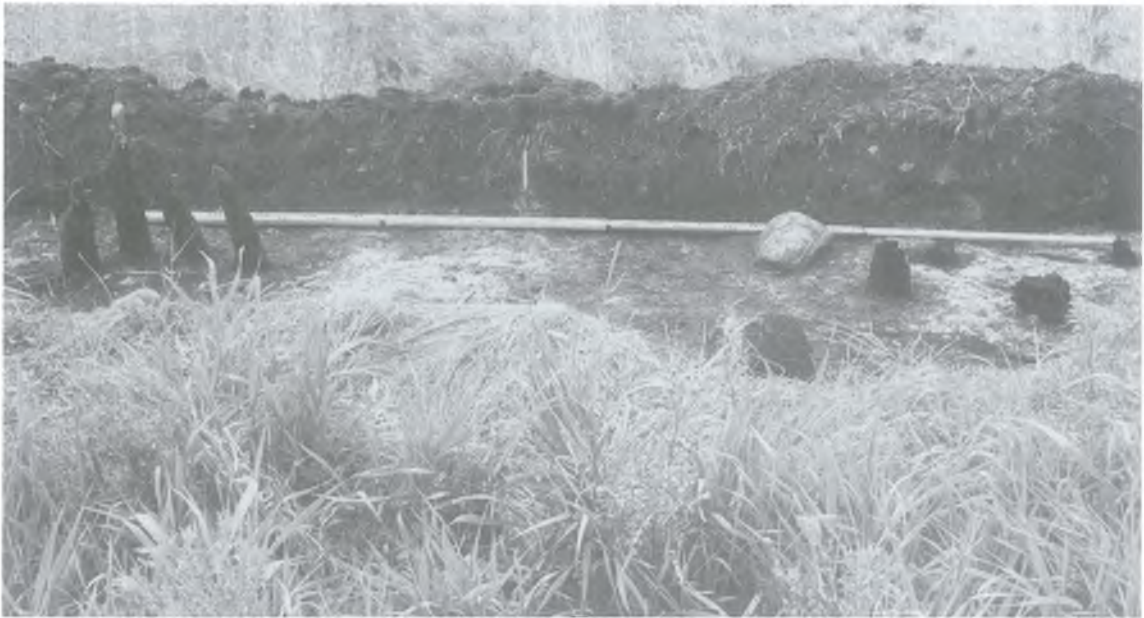
określone dotąd pomosty/platformy. Zarejestrowany w trakcie prac badawczych prowadzonych w Parzęcku w latach 1987-1988 w północnej części wyspy nieregularny układ pali zupełnie nie odpowiada planigrafii zamieszczonej przez F. W. Kasiskiego w opracowaniu z 1869 roku (por. ryc. 3 i 6). Część

z nich łączyło się zapewne z konstrukcjami przybrzeżnymi, część natomiast zalegała w głębszych partiach niecki jeziornej i związana była – jak interpretują to badacze tego stanowiska – z istniejącym w tym miejscu pomostem (Gackowski, Jabłoński 1993). Niezgodności te wskazują na to, że XIX-

Ryc. 13. Żółte, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 33. Wykop 13/06. Rzut poziomy relikwów konstrukcji drewnianych występujących w strefie brzegowej wyspy. 1 – pale; 2 – drewniane elementy konstrukcji nabrzeża; 3 – kamienie; A – drobnoziarnisty piasek; B – osady biogeniczne (rys. B. Kowalewska)

Fig. 13. Żółte, West Pomeranian voivodeship, site 33. Trench 13/06. Relics of wooden structures exposed in the island coastal zone. 1 – wooden elements of wharf construction; 2 – posts; 3 – stones; A – fine-grained sand; B – biogenic sediments (drawn by B. Kowalewska)

Ryc. 14. Parsęcko, woj. zachodniopomorskie, stanowisko 2. Wiązki pali konstrukcyjnych mostu prowadzącego na wyspę (widok od północy, fot. R. Kaźmierczak)

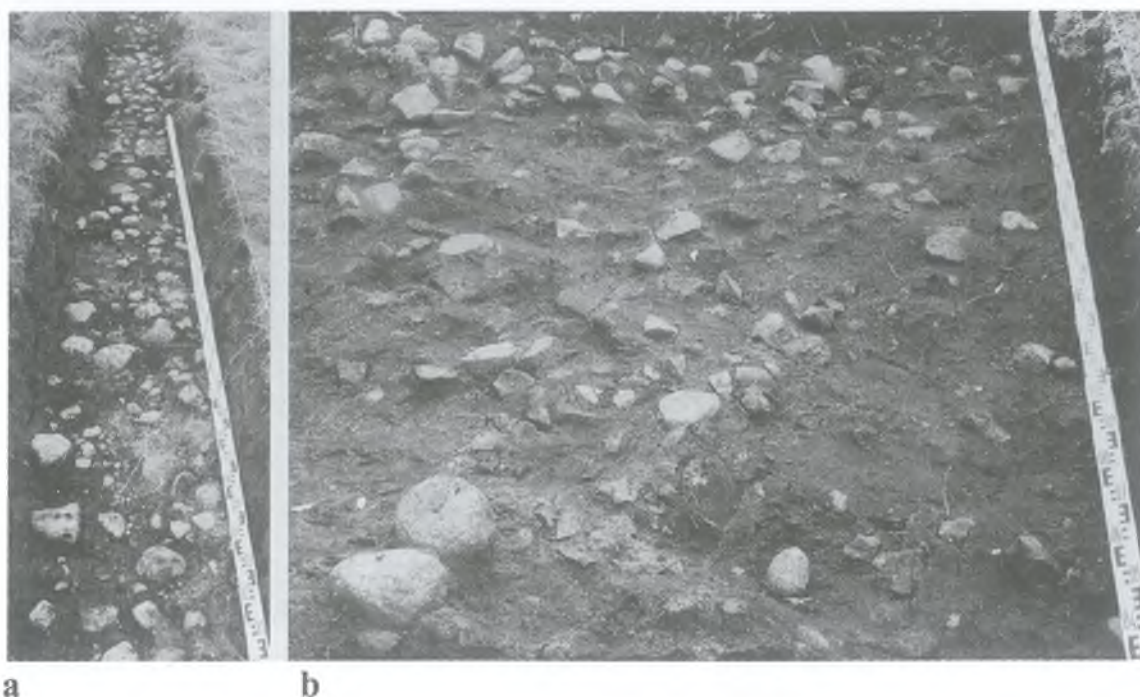
Fig. 14. Parsęcko, West Pomeranian voivodeship, site 2. Bundles of constructional posts of a bridge to the island (looking south, photo R. Kaźmierczak)

wieczna dokumentacja rysunkowa sporządzona przez odkrywcę tego stanowiska nie może stanowić wiarygodnej podstawy do rekonstrukcji dookolnej zabudowy z Parsęcka. W dużym stopniu została ona zapewne wyidealizowana pod kątem przyjętej przez F. W. Kasiskiego tezy dotyczącej charakteru odkrytych przez niego konstrukcji. Świadczy o tym przede wszystkim, wspomniana już wyżej, zmiana stanowiska F. W. Kasiskiego w kwestii odtworzenia ich pierwotnego wyglądu (por. Hinz 1987). Trudno natomiast jednoznacznie odnieść się do zagadnienia występowania na omawianym stanowisku typowej konstrukcji zrębowej, pierwsze rekonstrukcje proponowane przez niego pokazują, że miał on do czynienia raczej z rusztem tworzącym rodzaj skrzyni. H. Hinz słusznie zwraca uwagę, że określał je jako typ budowli „zrębowopodobnej”, chcąc zapewne zaakcentować tym samym ich nietypowość (Hinz 1987, 11-13). Wiadomo natomiast z relacji R. Virchowa, że ściany zabudowy wokół wyspy wykonane były w konstrukcji międzysłupowej, na podmokłym gruncie zwiększającej statykę budowli. Podobne rozwiązanie zastosowano w przypadku ściany burty nabrzeża odsłoniętego w Żółtym, co stanowi kolejny, wspólny element charakteryzujący obie struktury. Być może, że dotyczy to również łupanych promieniowo dranic zalegających we wnętrzu

przybrzeżnej zabudowy, nawiązujących pod względem układu do dranic tworzących rodzaj nawierzchni nabrzeża wyspy w Żółtym. Kolejnym wspólnym dla obu stanowisk elementem było użycie podobnych detali konstrukcyjnych w formie rozwidlonych rosochato krótkich pali. H. Hinz interpretuje je jako część konstrukcji hakowej wału, co jest jednak mało prawdopodobne, biorąc pod uwagę ich niewielką długość (por. Hinz 1987, 16). W Żółtym jeden taki zaostriżony na końcu element odkryty *in situ* wbity był w dno litoralu. Opierała się na nim belka leżąca prostopadle do linii brzegowej wyspy. Stanowił on zatem rodzaj zabezpieczenia przed osiadaniem nabrzeża, a nie element wiążący u podstawy całość konstrukcji, tak jak praktykowano to w przypadku fortyfikacji.

Porównując znaleziska z Żółtego i Parsęcka, należy zwrócić także uwagę na inne elementy lokalnej organizacji przestrzeni, wskazujące na podobieństwa między obu wyspami również w zakresie funkcji społecznych, jakie one pełniły. Zarówno jedna, jak i druga wyspa mimo niewielkiej głębokości obu akwenów oddzielona była od lądu drewnianym mostem, a ponadto półkolisto układającym się szeregiem pali tworzącym rodzaj palisady (ryc. 14; zob. Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2006a). F. W. Kasiski sformułował pogląd, że stanowiła ona

Ryc. 15. Kamienne bruki centralnie usytuowane w obrębie wyspy: a – na Jeziorze Parsęckim; b – na Jeziorze Zarańskim (fot. R. Kaźmierczak)

Fig. 15. Stone pavements situated centrally in the island: a – on the Parsęcko Lake; b – on the Zarańsko Lake (photo R. Kaźmierczak)

ochronę przed zwierzętami (1881). Częściowo zgadzając się z tą opinią, sądzimy jednak, że należałoby jej przypisać przede wszystkim funkcję związaną z fenomenem *sacrum* akwaticznego. Odkrycie przy palisadzie z Żółtego dwóch szkieletów końskich, stanowiących zapewne pozostałość składanych w tym miejscu ofiar, częściowo ten pogląd potwierdza (Szyjewski 2003, 176). Na podobne konstrukcje występujące w pewnym oddaleniu od linii brzegowej natrafiono również w Steklinie (Niegowski 1997) i Ostrowitem (Niegowski, w druku), co świadczyć może o istnieniu we wczesnym średniowieczu zwyczaju delimitacji przestrzeni akwenów, związanej zapewne z wyobrażeniami mityczno-magicznymi.

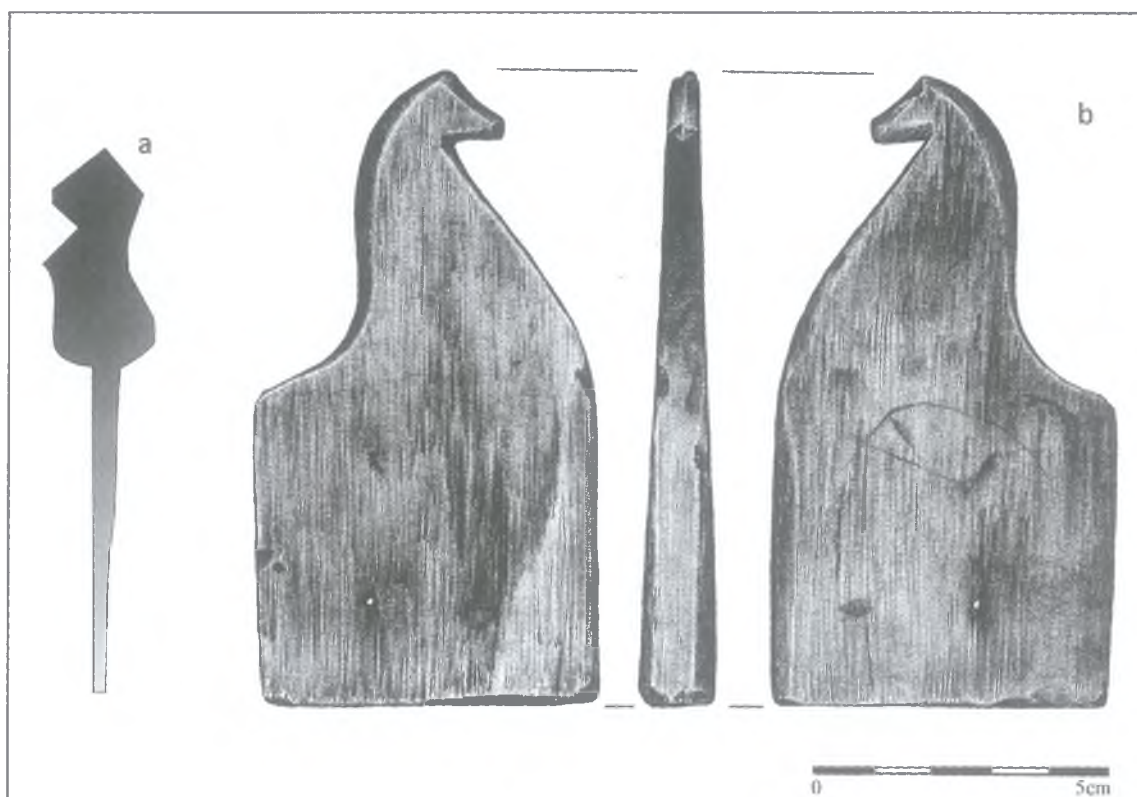
Różnica między obu omawianymi wyspami dotyczy natomiast ich oddalenia od lokalnego ośrodka grodowego. Wyspa w Żółtym położona była bowiem niemal bezpośrednio przy grodzie, w Parsęku natomiast dystans do najbliższego grodu, usytuowanego obecnie w miejscowości Radacz, wynosił około 2 km (Olczak, Siuchniński 1970, 103-111)⁶.

⁶ Kwestia ta wymaga odrębnych studiów osadniczych, podobnie jak problem pozostałych relacji przestrzennych między obiema wyspami a innymi elementami lokalnej

Istotny z punktu widzenia odtworzenia wyglądu dookolnej zabudowy obu miejsc jest również sposób użytkowania wnętrza wyspy. W przypadku wyspy na Jeziorze Zarańskim natrafiono na pochodzący z tego samego okresu bruk wykonany z kamienia łamanego, pokrywający znaczną część kulminacji wyspy i tworzący rodzaj placu (ryc. 15a). Podobną sytuację stwierdzono ostatnio na wyspie Jeziora Parsęckiego, gdzie niemal bezpośrednio pod humusem stwierdzono kamienny bruk skonstruowany z otoczków, obejmujący strefę o powierzchni około 4-5 arów (ryc. 15b)⁷. Nie jest pewne, czy bruk

struktury osadniczej (przede wszystkim cmentarzysk, osiedli wiejskich, skarbów i szlaków komunikacyjnych).

⁷ W latach 2003-2005 w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu podjęto realizację tematu badawczego dotyczącego miejsc kultu usytuowanych na wyspach jeziornych na terenie Pomorza. Jednym z głównych punktów harmonogramu prac była weryfikacja tego rodzaju punktów terenowych, w obrębie których stwierdzono materiały źródłowe z okresu wczesnego średniowiecza. Badania te podjęto również na dawnej wyspie Jeziora Parsęckiego. Głównym ich celem była weryfikacja informacji dotyczących istnienia przeprawy mostowej między dwiema wyspami i rozpoznanie centralnej części głównego wyniesienia.

Ryc. 16. Przedmioty drewniane z wyobrażeniami: a – idola (Parsecko, wg Kasiski 1869, skala nieznana); b – głowy konia (Żółte, rys. B. Kowalewska)

Fig. 16. Wooden artefacts with depictions: a – of an idol (Parsecko, after Kasiski 1869, scale unknown); b – a horse head (Żółte, drawn by B. Kowalewska)

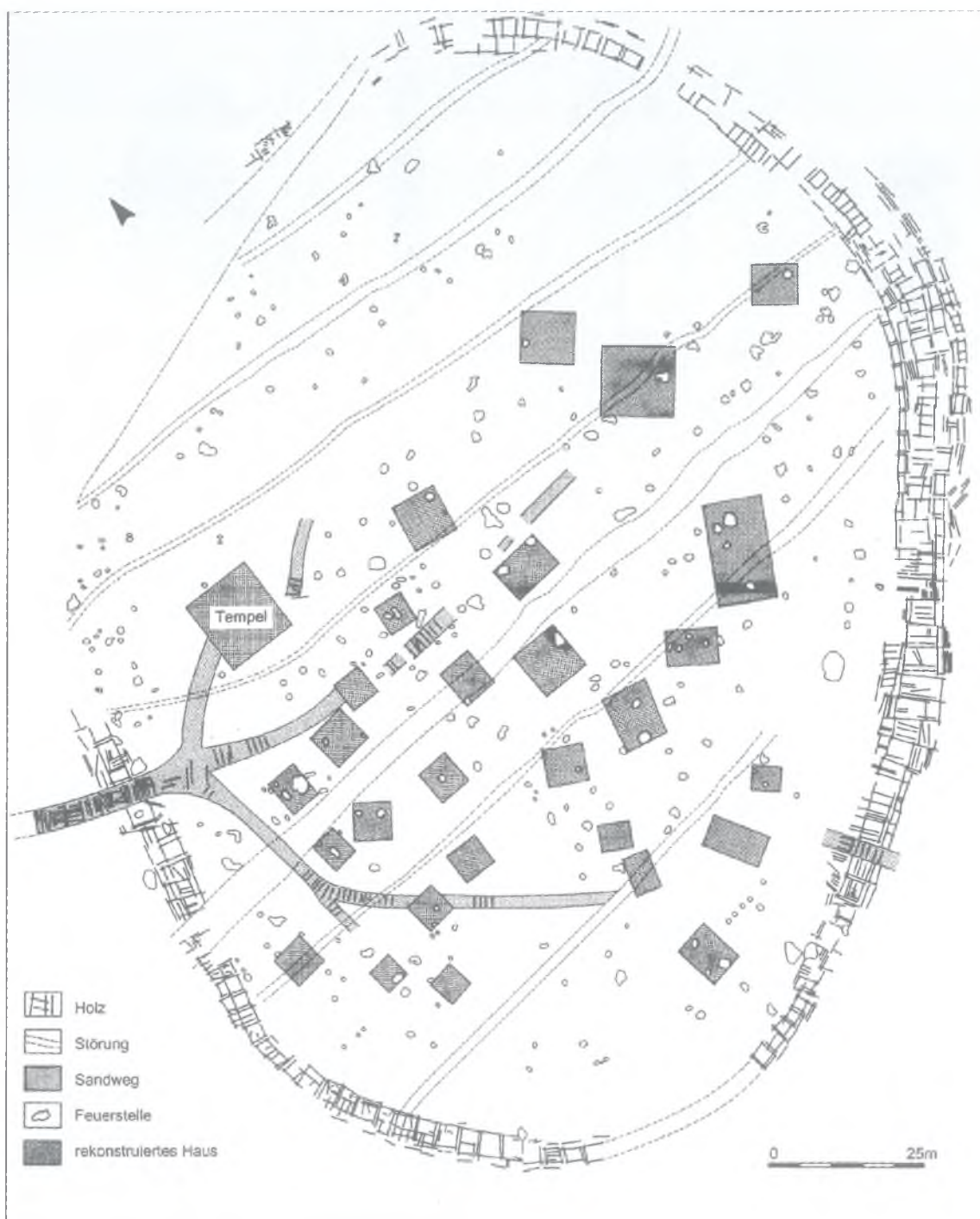
ten nie miał częściowo charakteru naturalnego i nie powstał w wyniku procesów postglacjalnych, jednak z analizy układu stratygraficznego wynikałoby, że w okresie wczesnego średniowiecza znajdował on się na powierzchni wyspy i stanowił poziom jej użytkowania. W miejscu występowania bruków, zarówno w Parsecku, jak i Żółtym, nigdzie nie stwierdzono jam osadniczych, które potencjalnie można byłoby wiązać z działalnością gospodarczą miejscowej ludności lub z pozostałościami ich domostw. W przypadku pierwszego z wymienionych miejsc odkryto natomiast podstawę kamienną bliżej nieokreślonego pod względem konstrukcyjnym budynku o wymiarach 400 x 500 cm, wykonanego zapewne pierwotnie z drewna i usytuowanego na kulminacji wyspy (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2006a). Podobnie zlokalizowany był budynek słupowy odkryty w 1984 roku na wyspie Jeziora Parseckiego w południowo-wschodniej części wyspy, usytuowany poza strefą występowania bruku (ryc. 5).

Wiele podobieństw stwierdzono również w przypadku ruchomych materiałów źródłowych, co świadczyć może o zbliżonych funkcjach społecznych

obu miejsc (ceramika naczyniowa, broń, ozdoby, narzędzia pracy, wiosła). Poza dwoma paciorkami z kamieni półszlachetnych, brak jest wprawdzie w Parsecku przedmiotów wskazujących, tak jak ma to miejsce w przypadku stanowiska w Żółtym, na uczestnictwo miejscowej społeczności w dalekosiężnej wymianie (Chudziak 2007)⁸. Wyspa ta leżała jednak na linii szlaku komunikacyjnego łączącego Ruś z Kołobrzegiem, stąd domyślać się można, że pełniła ona funkcję ważnego miejsca wymiany (Chudziak 1997). Na specjalną uwagę zasługuje natomiast przedmiot drewniany opublikowany przez W. F. Kasiskiego w 1896 roku, określony przez niego jako przedmiot kultowy, „rodzaj totemu” (ryc. 16a). J. Gackowski, odwołując się do analogii archeologicznych i etnograficznych, interpretuje go jako detal architektoniczny stanowiący element dekoracyj-

⁸ Dużą liczbą odważników, występujących w Żółtym przede wszystkim osadach biogenicznych, zawdzięczamy przede wszystkim zastosowaniu technik eksploracyjnych niedostępnych rzecz jasna w XIX wieku (np. detektora metali).

Ryc. 17. Planigrafia zabudowy wczesnośredniowiecznego osiedla w Parchimiu na obszarze północnej Połabszczyzny (wg Paddenberg 2000)

Fig. 17. Planigraphy of an early medieval settlement in Parchim, northern Polabie (after Paddenberg 2000)

nego wykończenia dachu. Podobnie rzeźbione deski występują z reguły w kontekście opisów dotyczących miejsc kultu (Moździoch 2000, 179-180). Najbliższą w sensie stylistycznym analogię do omawianego przedmiotu stanowi deska znaleziona

w studni z Radduscha, datowana metodą dendrochronologiczną na 926 rok (+/-10), stanowiąca wyobrażenie idola związanego ze świątynią pogańską (Biermann 2000, 100, ryc. 46). W podobnej konwencji wykonany został jeden z przedmiotów zna-

nych z wyspy na Jeziorze Zarańskim (ryc. 16b). Odkryto tu obrobioną w kształcie głowy końskiej deseczkę z otworem świadczącym o sposobie jej mocowania, nawiązującą do płaskorzeźb zwierząt zdobiących świątynię Trzygłowa w Szczecinie (Herbord, II, 32). W obu przypadkach nie można zatem wykluczyć, że stanowiły one swoistą dekorację reprezentacyjnych budowli o charakterze sakralnym.

Liczne podobieństwa stwierdzone między kontekstami przyrodniczo-kulturowymi obu miejsc wskazują zatem, że częściowo mogły one pełnić podobne funkcje. W przypadku wyspy na Jeziorze Zarańskim sformułowano hipotezę, że stanowiła ona ośrodek życia publicznego mieszkańców zamieszkujących najbliższy region. W świetle dotychczasowej wiedzy dotyczącej organizacji społecznej wspólnot plemiennych przyjęto, że było to miejsce wymiany, spotkań wiecowych oraz kultu (por. Modzelewski 2004, 356-401; Leciejewicz 2006, 91-93). Predestynowały do tego zwłaszcza warunki fizjograficzne omawianego miejsca, nawiązujące do uniwersalnego dla ludów indoeuropejskich mitologicznego obrazu Wszechświata (wyspa jako Praziemia wyłaniająca się z wód Praoceanu). Z takiej perspektywy założono także, że funkcja nabrzeży i pomostów pochodzących z Żółtego nie ograniczała się jedynie do roli komunikacyjnej, ale miała również znaczenie symboliczne związane z charakterem mediacyjnym tego miejsca (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2006a). Czy zatem istnieją wystarczające przesłanki, aby relikty zabudowy dookolnej w Parsecku interpretować w podobny sposób? Wiele zbieżności dotyczących organizacji przestrzeni osadniczej obu miejsc świadczyłoby, że takie podstawy istnieją. Nie byłyby to zresztą jedyne znane tego rodzaju konstrukcje z Pomorza, gdyż podobne struktury – łączone tradycyjnie z zabudową palafitową – stwierdzono również w Boninie, Dobrej Nowogardzkiej czy Myśliborzu (Gackowski 1993). Stopień ich rozpoznania jest jednak dotąd niewielki, co ogranicza możliwość ich wykorzystania w studiach porównawczych.

W tym kontekście warto odwołać się do analogicznych konstrukcji znanych z osiedla w Parchimiu, leżącego na wyspie jeziora Löddig w Meklemburgii, które datowano na podstawie badań dendrochronologicznych na lata 30-te – 60-te XI wieku (Keiling 1994, ryc. 2-3; Paddenberg 2000). Podobnie jak w przypadku wyspy na Jeziorze Zarańskim, w miejscu, do którego prowadził drewniany most, znajdował się ośrodek kultu i wymiany handlowej (ryc. 17). W odróżnieniu od niej charakteryzowało się ono stosunkowo gęstą zabudową wewnętrzną, składającą się z licznych domostw i świątyni pogańskiej, która znajdowała się w specjalnie wydzielonej do tego celu strefie. Osiedle zajmujące obszar około 1,5 ha otoczone było usytuowanym na podmokłym gruncie wałem skrzyniowym wykonanym w technice zrębowej. Skrzynie miały niewielkie wymiary 260 x 200 cm (1 faza) oraz 350 x 300 cm; ich wysokość oceniana jest jedynie na 200-300 cm, choć odkrywca tych konstrukcji, Horst Keiling przyznaje, że nie jest możliwe jej sprecyzowanie i nie wyklucza, że pełniły one również funkcję komunikacyjną⁹. Bezpośrednio przy linii tych konstrukcji odkryto także liczne pale wskazujące na istnienie pomostu. Niezależnie od istotnych różnic dotyczących porównywanych struktur osadniczych idea dookolnej zabudowy wyspy w Parchimiu nawiązuje wyraźnie do drewnianych struktur odsłoniętych na Pomorzu Środkowym. Stanowi to jeszcze jedną przesłankę do odrzucenia koncepcji zakładającej istnienie w Parsecku dookolnej zabudowy mieszkalnej. Niezależnie od tego, czy relikty konstrukcji drewnianej zinterpretujemy jako pozostałości fortyfikacji, czy też nabrzeży powiązanych z pomostami, tworzyły one określony element delimitacji przestrzeni, niewykluczone że związane z myśleniem magiczno-mitycznym lokalnych społeczności i złożoną funkcją społeczną tego miejsca.

⁹ Na uwagę zasługują zasadnicze różnice między uproszczoną i wyidealizowaną w dużym stopniu planografią omawianych konstrukcji pojawiającą się w publikacjach H. Keilinga a szczegółowym ich planem załączonym przez D. Paddenberga do katalogu *Europa mitte um 1000* (2000). Przypomina to sytuację istniejącą w przypadku opublikowanego przez F. W. Kasiskiego planu podobnie wyidealizowanych konstrukcji drewnianych z Parsecka, co uniemożliwiało w gruncie rzeczy podjęcie rzeczowej krytyki poglądów dotyczących ich funkcji.

WNIOSKI

Analiza porównawcza pozostałości dookolnej zabudowy wysp na Jeziorze Parsęckim i Zarańskim i ich kontekstu przyrodniczo-kulturowego wskazuje na znaczne podobieństwa między tymi miejscami, świadczące o ich podobnych funkcjach społecznych (kult – wiec – wymiana). W świetle dotychczasowego rozpoznania omawianych konstrukcji brak jest pewnych podstaw do łączenia ich z mieszkalną zabudową, tak jak to ujmowane było zwykle w literaturze przedmiotu. Wiele argumentów przemawiających za tym, podnoszonych przez H. Hinzę, wydaje się zasadnych. Propozycja tego badacza dotycząca reinterpretacji odkrytych struktur jako pozostałości wału grodowego zasługuje na uwagę, zwłaszcza że podobne, tak samo datowane konstrukcje drewniane, identycznie określone pod względem funkcjonalnym, odkryto w Parchimiu na Połabszczyźnie. Istnieje jednak jeszcze inna możliwość interpretacji cech konstrukcyjno-funkcjonalnych omawianych struktur. Na podstawie analizy stosunkowo dobrze zachowanych reliktyw drewnianych na Jeziorze Zarańskim założyć można, że stanowią one pozostałość umocnionego wysokiego nabrzeża oraz dochodzących do niego pomostów. Pełnić one mogły funkcje komunikacyjno-symboliczne związane ściśle ze sposobem użytkowania obu wysp.

W kontekście prowadzonych rozważań na myśl przychodzi tutaj znany fragment z kroniki Thietma-

ra, który odnotował u ludów słowiańskich *pons mercati* (Thietmar, VIII, 2). Należałoby zatem wrócić do dyskusji dotyczącej funkcji tego urządzenia (por. Banaszkiwicz 1990, tam literatura). Pomost targowy w rodzaju konstrukcji odkrytych wokół wyspy Jeziora Zarańskiego oraz być może Jeziora Parsęckiego stanowiłby zatem element usankcjonowanej wielopokoleniową tradycją przestrzeni realizowania się wielorakich kontaktów społecznych. Razem z placem wiecowym oraz budynkiem *stricte* kultowym tworzyłby on mógł funkcjonalną i ideową całość związaną z „wyspową” realizacją mitycznego centrum Wszechświata symbolizującą środek wspólnotowego organizmu (Kowalik 2004, 17-44). Z tej perspektywy pomosty pełniłyby rolę miejsc szeroko rozumianej wymiany społecznej (z funkcją targową i sądową na czele), a ich skuteczność uzależniona byłaby od ich specyficznego, pogranicznego z punktu widzenia mitu kosmologicznego usytuowania, które nadawało tym urządzeniom charakter mediacyjny*.

---

* Zadanie zostało zrealizowane i sfinansowane ze środków na naukę w latach 2005-2007 w ramach projektu badawczego Nr H01H 02729 pt. „Wczesnośredniowieczne miejsca kultu przy śródlądowych akwenach jeziornych na Pomorzu Środkowym”.

BIBLIOGRAFIA

Źródła pisane

- Herbord Herbord, *Herbordi Dialogus de Vita Ottonis episcopi Babenbergensis*, (w:) J. Wikarjak, K. Liman (red.), *Monumenta Poloniae Historica*, t. 7, cz. 3, Warszawa 1974.
- Thietmar *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicum*, VIII, 2, Poznań 1953, 582.

Literatura

- Banaszkiwicz J.
1990 *Pons Mercati, gradus lignei, stepen i inne. Uwagi o znaku władzy i prawa słowiańskich miejsc wiecowych*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, t. 45, 79-89.
- Behla R.
1888 *Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*, Berlin.
- Biermann F.
2000 *Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neisse und Lubsza. Archäologie zum Siedlungswesen und zur Sachkultur des frühen und hohen Mittelalters*, Bonn.
- Chudziak W.
1997 *Dalekosiężne szlaki komunikacyjne w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej w X-XI wieku*, (w:) O.J. A. Spież (red.), *Benedyktyńska praca. Studia ofiarowane O. Pawłowi Szczanieckiemu w 80-tą rocznicę urodzin*, Karków, 101-118.
- 2007 *Wczesnośredniowieczne odważniki z Żółtego na Pomorzu Środkowym – próba interpretacji kon-*

- tekstu kulturowego znaleziska, „Archaeologia Historica Polona”, t. 17, 377-395.
- Chudziak W., Kaźmierczak R., Niegowski J.
 2006a *Niektóre problemy badawcze wczesnośredniowiecznych miejsc kultu przy śródlądowych akwenach jeziornych na Pomorzu Środkowym*, OODA.
 2006b *Z badań nad wczesnośredniowiecznym zespołem osadniczym w Żółtym, gm. Drawsko Pomorskie (lata 2004-2005)*, (w:) *XIV Sesja Pomorzoznawcza*, Elbląg.
- Doppelfeld O.
 1936 *Beschreibung der Burgen Kleinfunde*, (w:) *Zantoch, eine Burg im deutschen Osten*, Leipzig, 79-83.
- Gackowski J.
 1984 *Wczesnośredniowieczna tzw. osada nawodna w Parsecku w woj. koszalińskim (Próba weryfikacji na podstawie wyników analizy archeologiczno-geograficznej)*, Toruń (maszynopis w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu).
 1988 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 2 w Parsecku, gm. Szczecinek*, (maszynopis w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu).
 1993 *Historia i stan badań osad „palowych” na Pomorzu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici – Archeologia”, t. 21, 69-85.
- Gackowski J., Jabłoński Z.
 1988 *Z badań nad rekonstrukcją wahań poziomu wody jezior na Pomorzu Środkowym w średniowieczu i czasach nowożytnych*, (w:) Z. Churski (red.), *Naturalne i antropogeniczne przemiany jezior i mokradel w Polsce*, Toruń, 58-63.
 1993 *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w 1987 roku na wczesnośredniowiecznej osadzie „palowej” w Parsecku, gm. Szczecinek (stanowisko 2)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici – Archeologia”, t. 21, 115-133.
- Hensel W.
 1953 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 2, Poznań.
- Hinz H.
 1987 *Slawische Burgwallinsel im Persanzig-See. Zum Problem der sogenannten Pfahlbauten aus den Grabungen von F. W. Kasiski*, „Baltischen Studien”, (N.F.), t. 73, 7-17.
- Kasiski F. W.
 1869 *Die Pfahlbauten in dem ehemaligen Persanzigsee bei Neustettin*, „Baltische Studien”, t. 23, 77-102.
 1881 *Die Pfahlbauten in dem ehemaligen Persanzigsee bei Neustettin*, (w:) *Beschreibung der vaterlandischen Alterthümer im Neustettiner und Schlochau Kreise*, Danzig, 1-12.
- Keiling H.
 1994 *Forschungsergebnisse von der slawischen Marktiedlung Parchim (Löddigsee)*, (w:) W. Budenheim (red.), *Zur slawischen Besiedlung zwischen Elbe und Oder*, Neumünster, 84-99.
- Kohte J.
 1926 *Frühgeschichte Holzbauten Am See v. Daber*, „Die Denkmalpflege in Pommern. Erforschung und erhaltung der Kunstderkmäler der Provinz Pommern”, t. 28 (Bericht für die Jahre 1922, 1923, 1924 und 1925), Stettin.
- Kola A., Wilke G.
 2006 *Wczesnośredniowieczne mosty na ziemiach polskich – stan i potrzeby badań*, (w:) W. Chudziak, S. Moździoch (red.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, Toruń, 151-173.
- Kostrzewski J.
 1949 *Kultura prapolska*, Poznań.
 1961 *Budowle nawodne*, (w:) *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 1, cz. 1, Warszawa, 173.
 1969 *Przeobrażenia osadnicze i gospodarcze na Pomorzu Wschodnim w 2. VI-IX wieku*, (w:) G. Labuda (red.), *Historia Pomorza, tom I do roku 1466*, Poznań, 232-265.
- Kowalik A.
 2004 *Kosmologia dawnych Słowian. Prolegomena do teologii politycznej dawnych Słowian*, Kraków.
- Lissauer A.
 1887 *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*, Leipzig.
- Leciejewicz L.
 1992 *Rola mniejszych rzek w dziejach dawnych społeczeństw na przykładzie Parsęty*, (w:) J. Kultuniak (red.), *Rzeki. Kultura, Cywilizacja, Historia*, t. 1, Katowice, 121-141.
 2006 *„In Pago silensi, vocabulo hoc a quodam monte...sibi indito”. O funkcji miejsc kultu pogańskiego w systemie politycznym Słowian zachodnich doby plemiennej*, (w:) M. Rębkowski, S. Moździoch (red.), *Opera selecta. Z dziejów kultury średniowiecznej Polski i Europy*, Wrocław, 85-93.
- Łęga W.
 1930 *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.
- Modzelewski K.
 2004 *Barbarzyńska Europa*, Warszawa.
- Moździoch S.
 2000 *Archeologiczne ślady kultu pogańskiego na Śląsku wczesnośredniowiecznym*, (w:) S. Moździoch (red.), *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu*, „Spotkania Bytomskie”, t. 6, Wrocław, 155-193.
- Niegowski J.
 1997 *Sprawozdanie z powodnych badań archeologicznych przeprowadzonych w 1997 roku w jeziorze Steklin (woj. wrocławskie)*, maszynopis w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu.
 w druku *Relikty średniowiecznych mostów w jeziorze Ostrowite, gm. Chojnice*, (w:) *Studia nad średnio-*

- wiecznym osadnictwem ziemi chełmińskiej, t. 6, Toruń.
- Olczak J., Siuchniński K.
1970 *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesno-sredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 3, Poznań.
- Paddenberg D.
2000 *Die spätslawische Marktsiedlung von Parchim-Löddigsee (11./12. Jahrhundert n. Chr.)*, (w:) A. Wieczorek, H. M. Hinz (red.), *Europas mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*, t. 2, Stuttgart, 727-729.
- Siuchniński K.
1964 *Osada „palowa” (st. 2) w Parsęcku, pow. Szczecinek*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 10, 175-176.
- Schumann H.
1896 *Die Kultur Pommerns in vorgeschichtlicher Zeit*, „Baltische Studien”, t. 46, 103-208.
- Stafiński A.
1960a *Z dziejów Parsęcka – dawnej osady słowiańskiej*, „Zapiski Koszalińskie”, z. 6, 23-26.
1960b *Najdawniejsze osiedle obronne w okolicach Szczecinka*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 6, 209-240.
- Szyjewski A.
2003 *Religia Słowian*, Kraków.
- Virchow R.
1866 *Über Hünengräber und Pfahlbauten*, (w:) *Sammlungen gemeinver-ständlicher wissenschaftlicher Vorträge*, Berlin.
1869 *Die Pfahlbauten in nördlichen Deutschland*, „Zeitschrift für Ethnologie”, t. 1, 419-410.
- Ważny T.
2005 *Wyniki datowania dendrochronologicznego mostu z Parsęcka*, Toruń (maszynopis w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu)
- Zechlin A.
1886 *Der Neustettiner Kreis*, „Baltische Studien”, Alte Folge, t. 36, 1-54.

RECONSTRUCTION ATTEMPT OF SETTLEMENT ON AN ISLAND IN PARSECKO IN MIDDLE POMERANIA

SUMMARY

In 1863, during land melioration works on a shallow water basin in Parsęcko in Middle Pomerania, many wooden constructions were unearthed. They were situated along the coastline of a small island in the southern part of the water basin, directly by a spring of the Parsęta river (site 2, see Fig. 1). The structures were investigated as early as the same year by Wilhelm Friedrich Kasiski and regarded as remains of early medieval houses raised over the water surface called “pile dwellings” (Kasiski 1869; 1881; see Fig. 2). During next decades they were a subject of a vivid discussion both on the construction types of raised buildings and a character of a base they were placed in. However, less attention was paid on the primary function of exposed structures interpreted so far as the remains of dwelling houses (Fig. 3). They were commonly recognized by researchers as a classic example of a round village (*Rundling*) referring – with respect to its spatial organization – to Slavic villages, with a typical circular settlement. Not until the 1980s, a different view was presented by a German researcher, H. Hinz, who questioned the former opinions on the character of the constructions from Parsęcko (1987). Being not aware of research carried out at the same time by J. Gackowski, who focused on verifying F. W. Kasiski’s opinions, he questioned the interpretative correctness of a function of the discovered remains. On the basis of a detailed analysis of the structures discovered by the island coast, he formulated a hypothesis that they are the remains of a wooden rampart surrounding

a part of the island which was slightly exposed above the water table. A recent survey carried out in Middle Pomerania, including Parsęcko, provided new information on a function of the timber structures discovered by F. W. Kasiski. Comparative studies, mostly based on results of excavations carried out on an island on the Zarańsko Lake in the Drawskie Lakeland 60 km west from Parsęcko, proved to be of great importance. On the basis of them, an attempt of reinterpretation of previous opinions on appearance and function of the discussed constructions.

Considerable similarities were proved by comparative analysis of remains of the circular settlement on the islands on the Parsęcko and Zarańsko Lakes and their environmental-cultural context. They seem to confirm their similar social functions (cult-veche-exchange). In the light of previous results, the discussed constructions cannot be undoubtedly linked with dwelling structures as it has been argued in the literature on the subject. That seems to be supported by many arguments raised by H. Hinz. His reinterpretation proposal considering the discovered structures as remains of a hillfort rampart deserves attention, especially while taking into consideration that similar and identically dated and interpreted constructions were discovered in Parchim (Fig. 17). However, another interpretation regarding constructional and functional features of the discussed structures is possible. On the basis of relatively well preserved wooden relics in the Zarańsko Lake, we may assume that they were remains

of a fortified quay and linked platforms. They might have had some communicative and symbolic functions connected directly with a model of use of both islands.

In the context of presented reflections, a well known fragment of Thietmar's chronicle which recorded *pons mercati* at Slavic people occurs to us (Thietmar, VIII, 2). Thus, we should get back to the discussion on a function of that device (for a review of opinions see Banaszkiwicz 1990). A market platform similar to the constructions surrounding the island on the Zarańsko Lake and, probably, the Parsecko Lake, would be an element of space, which, sanctioned by

a multigenerational tradition, was a place where various social contacts were performed. Together with a veche square and a cult building it might represent a functional and ideological whole connected with an "island-like" realization of a mythic centre of the universe which symbolizes the centre of a community body (Kowalik 2004, 17-44). From that perspective, the platforms were places of social exchange, in a broaden sense, including a market and judicial aspects. Their effectiveness depended on their specific, and, from the cosmologic perspective, boundary location what resulted in their mediatory nature.

Adresy Autorów:

Prof. dr hab. Wojciech Chudziak
Instytut Archeologii UMK
Szosa Bydgoska 44/48
87-100 Toruń

Dr Ryszard Kaźmierczak
Instytut Archeologii UMK
Szosa Bydgoska 44/48
87-100 Toruń

Mgr Jacek Niegowski
ul. Rybaki 32a/9
87-100 Toruń

